

**Η Λυκία
στην Επανάσταση του
1821
(Μάκρη, Λιβίσι, Καστελόριζο)**

«Η Λυκία στην Επανάσταση του 1821»

(Μάκρη, Λιβίσι, Καστελόριζο)

Μιχάλης Π. Δελησάββας

© Εκδόσεις EMBPYO, 2021

ISBN 978-618-5252-30-4

ΕΚΔΟΣΕΙΣ EMBPYO

Ιερά Οδός 286, 122 43 Αιγάλεω

Τηλ./Φαξ: 210-5315012

E-mail: support@embryopub.gr

<http://www.embryopub.gr>

[Facebook.com/EmbryoPublications](https://www.facebook.com/EmbryoPublications)

Instagram: [@ekdoseis_embryo](https://www.instagram.com/ekdoseis_embryo)

Twitter: [@EmbryoBooks](https://twitter.com/EmbryoBooks)

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη. Νόμος 2121/1993 και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

Σε περίπτωση που θέλετε να χρησιμοποιήσετε κάποιο τμήμα του συγγράμματος παρακαλούμε επικοινωνήστε με τον εκδότη. Η μη εξουσιοδοτημένη χρήση τμήματος του παρόντος διώκεται ποινικά.

Μιχάλης Π. Δελησάββας

**Η Λυκία
στην Επανάσταση του
1821
(Μάκρη, Λιβίσι, Καστελόριζο)**

Ιστορικό υλικό από το αρχείο της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών

«ΛΥΚΙΑ»

Αθήνα 2021

*Αφιερώνεται σε παλαιούς & νέους
Λύκιους επαναστάτες*

Περιεχόμενα

Πρόλογος

Ευχαριστίες

Η Λυκία από το Βυζάντιο ως τα Ορλωφικά

Η Λυκία στην Επανάσταση του 1821

Ένα «Κρυφό Σκολειό» άλλης μορφής

Μακρηνο-Λιβισιανοί αγωνιστές στην επανάσταση του 21

Η οικογένεια Παπαπολίτη στην Επανάσταση του 1821

Ο Ιμπραήμ στο λιμάνι της Μάκρης [2 Αυγούστου 1824]

Μια αυθεντική μαρτυρία σχετική με την επανάσταση του 1821
στο Λιβίσι [Πώς ξεσηκώθηκαν οι Τούρκοι να σφάξουν τους
χριστιανούς κατά την επανάσταση, στα 1822]

Το Καστελόριζο στον Αγώνα του 1821

Δυο Ποιήματα αντί Επιλόγου

Πηγές-Βιβλιογραφία

Παραρτήματα:

- Πλήρες κείμενο της μαρτυρίας του Μιχαήλ Μουσαίου
- (Ν. Π. Ανδριώτη «Το ιδίωμα του Λιβισιού της Λυκίας»)
- Πρωτότυπο χειρόγραφο της μαρτυρίας του Μιχαήλ Μουσαίου (αρχείο Καλλιόπης Μουσαίου - Μπουγιούκου - Αρχείο Βασίλη Μουσαίου)
- Δυο ποιήματα αντί επιλόγου
- Το Σμυρνείο λάβαρο του '21 στο εξώφυλλο.

Πρόλογος

Φαίνεται πως είναι πάντα ευλογημένες οι συναντήσεις φίλων πατριωτών και ακόμα περισσότερο όταν αυτοί ανήκουν σε τρεις διαφορετικές γενιές. Την άνοιξη του 2020, συναντηθήκαμε άλλη μια φορά στο βιβλιοπωλείο «Ευρυπίδης» στο Χαλάνδρι, στέκι μας γνωστό πλέον (με χιουμοριστική διάθεση) και ως «η γιάφκα των Μακρηνο-Λιβισιανών», ο αγαπημένος μου Δάσκαλος Μιχάλης Δελησάββας, ο καλός μου φίλος και δισέγγονος του Μεγάλου Δασκάλου του Λιβισιού Μιχαήλ Μουσαίου, ο Βασίλης ο Μουσαίος και ο γράφων ταπεινός Μαθητής τους. Η συγκυρία ήταν τα 200 χρόνια από το 1821. Αφορμή ήταν η συγκλονιστική μαρτυρία του Μιχαήλ Μουσαίου από τον 19^ο αιώνα για το Λιβίσι το 1822. Η λαμπρή ιδέα ήταν του Βασίλη Μουσαίου. Η ιστορική έρευνα ήταν του Μαθητή. Η συγγραφή ήταν του Δασκάλου. Η πρωτότυπη μαρτυρία του Μιχαήλ Μουσαίου ήταν τόσο υποβλητική και συγκινητική, που μας ώθησε να μεταφραστεί και να αποτελέσει κομβικό άξονα ενός μικρού βιβλίου με το παρόν θέμα. Το Καστελλόριζο ως στερνό απομεινάρι της Αρχαίας Λυκίας μαζί με το Λιβίσι και τη Μάκρη δεν θα μπορούσε να λείψει. Το σώμα του παρόντος πονήματος απέβη ιερό και ως «τρεις σωματοφύλακες» νιώθουμε την αύρα των προγόνων μας να μας φυσά στοργικά, καθώς το παραδίδουμε χωρίς φόβο και με πολύ πάθος στις επόμενες γενιές Λυκίων, εν είδει μνημοσύνου των προγόνων μας αγωνιστών.

Ας είναι αιωνία η μνήμη και το παράδειγμά τους!

-Ο-

Μαθητής

Τάσος Φιλ. Κακλαμάνης

Ευχαριστίες

Στο Βασίλη Μουσαίο, επίτιμο μέλος της Ε.Ι.Ε ΛΥΚΙΑ και τελευταίο απόγονο του Μιχαήλ Μουσαίου, μεγάλου δασκάλου του Λιβισιού, για τη συνεχή του στήριξη του στον αγώνα διάσωσης της Μακρηνο-Λιβισιανής μας μνήμης, για την ιδέα και τη χρηματοδότηση της έκδοσης, καθώς και για την επιμέλεια του κειμένου.

Στο Γιώργο Κουτζακιώτη, ιστορικό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, για τις πολύτιμες υποδείξεις του και τη σοφή παρότρυνσή του να συμπεριληφθεί το 1^ο Κεφάλαιο.

Σον πατριώτη ερευνητή Παναγιώτη Ψαράκη, το γένος Αλτιπαρμάκη, για την παράλληλη έρευνα τις χρήσιμες παρατηρήσεις του στον έλεγχο της ορθότητας και ακρίβειας των αναφερόμενων πηγών.

Στο Κέντρο Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ) Νέας Ιωνίας και ιδιαίτερα τον Πρόεδρο Λουκά Χριστοδούλου, για την έγκριση του παρόντος πονήματος, κατόπιν σχετικού διαγωνισμού για μελέτες με θέμα τη σχέση του 1821 με τη Μικρά Ασία, και τη συμπερίληψή του στην επετειακή έκδοση 200 χρόνων του ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.

Στις εκδόσεις ΕΜΒΡΥΟ και το Στέλιο Βασιλειάδη, για την αμέριστη βοήθειά του στην παρούσα έκδοση

Στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού για την ευγενή χορηγία και στήριξη των δράσεων της ΛΥΚΙΑ συνολικά από το 2021 και μετά.

Στο Κοινωφελές Ίδρυμα Αθανασίου & Μαρίνας Μαρτίνου «ΑΙΓΕΑΣ» για την εμπιστοσύνη και αρωγή του.

Στους ευεργέτες της ΛΥΚΙΑ από ιδρύσεώς της, για την ευγενή τους στήριξη:

ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ

Γιάννης Νικ. Παπαπολίτης

ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ

Βασίλης π. Μουσαίος, Στέλιος Γεωρ. Βασιλειάδης,
Ιωσήφ και Ελισσάβετ Χαριτωνίδη, Βασίλειος Α. Αγαπητός,
Ελευθέριος Σωτηρίου, Αλίκη Θεοδοσιάδη & Γεωργία Κατσιγιάννη-
Θεοδοσιάδη, Οικ. Ι. Νικάνδρου, Οικ. Αγαπητού - Αιγάλεω

Η Λυκία από το Βυζάντιο ως τα Ορλωφικά

Η Λυκία, είναι η περιοχή της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας απέναντι/ ανατολικά από τη Ρόδο, γενέτειρα του μυθικού θεού Απόλλωνα, με πλούσια ιστορία και αδιάλειπτη παρουσία Ελληνισμού διαμέσου των προϊστορικών, αρχαίων, ελληνιστικών, ρωμαϊκών, βυζαντινών και οθωμανικών χρόνων, μέχρι το 1922. Ο Λιβισιανός δάσκαλος Σάββας Πασχαλίδης αναφέρει χαρακτηριστικά για τη Λυκία στα Βυζαντινά χρόνια στο έργο του «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» έκδ. «ΛΥΚΙΑ» 2018:

Μέσα εἰς τὰ χρόνια τοῦ χαροπαλαίοντος Γένους σιγᾶ ἡ ἱστορία τῆς Λυκίας καί σκότος χειμερίου νυκτός καλύπτει τὰ κατ' αὐτήν. Ὁ φωτοδότης τῆς Ἐλευθερίας ἥλιος ἔδυσεν εἰς τὴν χώραν τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός Ἀπόλλωνος καί οἱ τελευταῖες του ἀντιφεγγιές ἐφώτιζαν τὰ βουνά τοῦ Λεβησίου καί τὰ βράχια τοῦ Καστελλορίζου. Ἐδείκνουν τὰ καταφύγια, που θα προσέφευγαν πρὸς σωτηρίαν οἱ περισωθέντες ἐκ τῶν σφαγῶν καί ἐξωμόσεων ὀλίγοι Λύκιοι Χριστιανοί. Ἐκεῖ θά ἐκλείετο ὡς ἐν σωστικῇ κιβωτῷ ἡ ἄλλοτε σφύζουσα λυκιακὴ ζωὴ, ἵνα ἐν καιρῷ ἀναθάλη καί δημιουργήσῃ. Ἐκεῖ ἐτέθησαν τὰ τελευταῖα κύτταρα Λυκιακοῦ ὀργανισμοῦ, διὰ νὰ κρατηθοῦν εἰς τὴν ζωὴν καί δημιουργήσουν νέον ἐλληνικόν κόσμον, νέας ἐθνικὰς δυνάμεις.

Μετά την αποτυχημένη επανάσταση των Ελλήνων το 1772, γνωστή και ως Ορλωφικά, από το όνομα των υποκινητών της, των Ρώσων αδελφών Ορλώφ, σημαντικό μέρος του πληθυσμού της Πελοποννήσου μετανάστευσε στη Μικρά Ασία, στα νησιά του Αν. Αιγαίου, στην περιοχή Σμύρνης και Αϊδινίου αλλά και στα βόρεια παράλια της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Σάββας Πασχαλίδης στο βιβλίο του «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» έκδ. «Λυκία» 2018 αναφέρει σχετικά:

Εἰς Λεβήσιον κατέφυγον κατὰ διαφόρους ἐποχάς προεπαναστατικάς Πελοποννήσιοι, φεύγοντες τὰς διώξεις τῶν Τούρκων ἢ φυγοδικοῦντες. Ἡ μεγαλύτερα προσφυγὴ Πελοποννησίων ἐσημειώθη κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ὀρλώφ, ὁπότε ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν ἀπέστειλε σμήνη Τουρκαλβανῶν, οἱ ὅποιοι ἐπὶ μίαν δεκαετίαν 1769-1779 ὑπῆρξαν ἡ μάστιξ τῶν Χριστιανῶν. Αἱ δηώσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἦσαν τόσοσιν καταστρεπτικάι, ὥστε μέγα μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τό πάτριον ἔδαφος, τόν κατακαυμένον Μωριάν καί νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Μικράν Ἀσίαν, νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους καὶ εἰς Λεβήσιον. Τὴν ἐκ τῆς Πελοποννήσου καταγωγὴν των διετήρησαν οἱ Λεβησανοὶ εἰς τὰ ἐπώνυμά των- Καλαβρέζος, Πατρηνός, Κορωναίος, Πύργιος, Ἀνδριτσιανός, αἱ δὲ οἰκογένειαι Σπανοῦ, Ἀναγνωστοπούλου, Σαράφη ἔλκουν τό γένος ἐκ τοῦ Μωρηᾶ. Καί ἡ συνοικία Βούρβουρη, Ἀνατολικόν τμήμα τῆς Ἀντιφατιᾶς, ἔλαβε τό ὄνομα ἐκ τῶν φηγάδων Πελοποννησίων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν Ὀρλώφ, τοῦ χωρίου Βούρβουρα τῆς ἐπαρχίας Κυνουρίας τοῦ νομοῦ Ἀρκαδίας, κειμένου εἰς τὴν κλιτύν λόφου παρὰ τόν Πάρωνα.

Ἔλαβον δὲ οἱ ἄποικοι τό παρωνύμιον Ἀντιφάτηδες ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ Ἀντιφάτου, βασιλέως Λαιστρυγόνων, ἀγρίων ἀνθρωποφάγων γιγάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν περιπετειῶν τοῦ Ὀδυσσεύς, χαρακτηριστικόν του κατωτέρου πολιτισμοῦ τῶν μέχρι βαρβαρότητος καὶ τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Λεβισιανῶν, οἱ ὅποιοι μετεχειρίζοντο τὰ κατάλληλα ἀρχαῖκα ὀνόματα εἰς τοὺς ἐπιτυχεῖς χαρακτηρισμούς των. Ἐκτός ἂν θεωρηθῇ ὡς ἀπῆχσις τοῦ ὀνόματος Ἀντιφάτου, υἱοῦ τοῦ Σαρπηδόνοιο τοῦ Λυκίου, ἥρωος τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου θεοποιηθέντος. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος ἀνενέωσε τοὺς δεσμούς πού συνήνωσεν τὴν ἀρχαίαν πόλιν με τοὺς Πελασγούς τῆς Ἀρκαδίας.

Στο βιβλίο του Παντελή Κοντογιάννη: «Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β' Ρωσσοτουρκικόν Πόλεμον 1768-1774 Αθήνα 1903» διαβάζουμε σχετικά:

Το θέρος του 1771 οι Ρώσσοι επιχείρησαν περίπλουν εν τω Αιγαίω, ίνα επιδείξωσι μεν την δύναμιν αυτών, λαφυραγωγήσωσι δε τας νήσους και τα παράλια των τουρκικών χωρών. Αήγοντος του Ιουνίου ο Αλέξιος (Ορλώφ) μετά του αδερφού αυτού Θεοδώρου και του πρίγκηπος Δολγορούκη... Ο δε Δολγορούκης, αρχηγός των των κατά ξηράν δυνάμεων μετέβη εις Νάξον, ίνα επιθεωρήση τα ελληνικά τάγματα, άτινα κατά τον χειμώνα ήσκησεν εις την ευρωπαϊκήν τακτικήν ο von Toll... (Σημείωση: Εις εν των ταγμάτων τούτων είχε καταταχθή ως στρατιώτης και ο μετά ταύτα περιώνυμος γενόμενος Λάμπρος Κατσώνης. Ο Λάμπρος διακριθείς εγένετο υπαξιωματικός...)

Την 1 Αυγούστου 1771 ολόκληρος ο στόλος, εξ εκατόν περίπου πλοίων μικρών και μεγάλων συγκείμενος, εξεκίνησεν εκ Πάρου παραλαβών και τον στρατόν... Ο στόλος διηρέθη εις τρεις μοίρας. Και της μέν πρώτης... ηγείτο αυτός ο Αλέξιος. Της δε δευτέρας... ο Σπυρίδωφ. Της δε τρίτης... αρχηγός ορίσθη ο Θεόδωρος.

*Η υπό τον Θεόδωρον μοίρα, πλεύσασα προς ανατολάς, συνήντησε και κατεδίωξε παρά την Σύμην στολίσκον τουρκικών εμπορικών πλοίων, άτινα ήρχοντο εξ Αλεξανδρείας και ήσαν πλήρη σίτου. Και τινα μεν συνελήφθησαν, τα δε διαφυγόντα κατέπλευσαν εις τον κόλπον της Μάκρης και προσήραζαν παρά την ακτήν. Οι Ρώσσοι κατέσχον το φορτίον αυτών, κατέκαυσαν δε τα σκάφη. Αποβάντες δέ καί εις την ξηράν **εκυρίευσαν την Μάκρην και το φρούριον αυτής**, όπερ εγκαταλείφθη την νύκτα υπό των τούρκων. Η λεία, ην συνεκόμισαν εντεύθεν, ήτο αξιόλογος, εστάλη δε εις Πάρον.*

Η Λυκία [Μάκρη και Λιβίσι Μ. Ασίας, και Καστελόριζο] στην επανάσταση του 1821

Το 1821 η Μάκρη της Λυκίας της Μ. Ασίας, πόλη παραλιακή στο βάθος του Κόλπου του Γλαύκου, με μεγάλο φυσικό λιμάνι, χτισμένη στα ερείπια της αρχαίας Τελμησσού, και το Λιβίσι, η αρχαία Καρμυλησσός, χωριό ορεινό, χτισμένο στις υπώρειες του Αντίκραγου, 8-9 χιλιόμετρα από τη Μάκρη, με 6-7 χιλιάδες πληθυσμό, που ήταν όλοι Έλληνες χριστιανοί, ήταν σχεδόν οι μόνες πόλεις, από τις 70 και πλέον κάποτε, της Λυκίας, με Έλληνες χριστιανούς. Όλες οι άλλες πόλεις της Λυκίας είχαν ερημώσει και οι κάτοικοί τους μετά από συνεχείς διώξεις και βίαιους εξισλαμισμούς,[βλέπε Σπύρου Βρυώνη «Η παρακμή του μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και διαδικασία εξισλαμισμού 11^{ος} -15^{ος} αι.» Αθήνα εκδ. ΜΕΠ [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης] 2008],είτε είχαν υποδουλωθεί και εξωμόσει, είτε παρέμεναν κρυπτοχριστιανοί με την ελπίδα μιας περιπόθητης απελευθέρωσης. Από την άλλη μεριά το Καστελόριζο που παραδοσιακά λογαριαζόταν ότι ανήκε στη Λυκία επίσης, με την ουσιαστική του συμμετοχή και τη μεγάλη του ναυτική δράση κατά την επανάσταση του 1821, θα αποτελέσει και αυτό το αντικείμενο της παρούσας έρευνας.

Φαίνεται ότι για τη Μάκρη και το Λιβίσι ό,τι γινόταν προεπαναστατικά, στην Κωνσταντινούπολη, Οδησό, Παραδουνάβειες ηγεμονίες, Ηπειρωτική Ελλάδα, Νησιά, οι πληροφορίες και οι κινήσεις της προετοιμασίας, έφταναν και σ' αυτές και τις ενδιέφεραν άμεσα. Γινόταν δηλαδή, ό,τι ακριβώς συνέβαινε και στη λοιπή Ελλάδα. Μια γενική προετοιμασία για τον ξεσηκωμό, που θα σήμαινε την απελευθέρωση και των ίδιων από τα δεσμά της σκλαβιάς.

Ο Σάββας Πασχαλίδης στο βιβλίο του «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» έκδ. «Λυκία» 2018 αναφέρει για τους προ-επαναστατικούς χρόνους στη Λυκία σχετικά:

Ὁ Λάμπρος (Κατσώνης) μετά τήν παράδοσιν τῆς Μεγίστης καί πρό αὐτῆς ἐπεσκέφθη τοὺς ὀρμίσκους καί λιμένας τῶν νησιδίων καί παραλίων τῆς Λυκίας, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα ἀπὸ τὰ τυχόν ἐλλοχεύοντα πειρατικά πλοῖα. Κατά τήν παράδοσιν παρέλαβεν ἀπομεινάρια τῶν κατοίκων τῶν νησιδίων τοῦ Λυκιακοῦ πελάγους καί μετῴκησεν αὐτά πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν εἰς τὰς Νοτίας Σποράδας. Ἀντεκδικούμενοι οἱ Τοῦρκοι διὰ τήν βοήθειαν πρὸς τὸν Λάμπρον Κατσώνην συνέλαβαν πολλοὺς Χριστιανούς Λυκίους καί τοὺς ἐκρέμασαν εἰς διάφορα μέρη ἐπὶ πλατάνων, ἀλείψαντες τὰ σώματά των μέ μελί, πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν Λυκίων.

Επίσης συγκεκριμένα για τους κατοίκους του Νησιού του Αγίου Νικολάου το οποίο βρίσκεται νότια και πολύ κοντά στο Λιβίσι και το συνδέει μακρά ιστορία με τους Λιβισιανούς:

Τὰ τελευταία ἀνθρώπινα λείψανα ὀλίγων ἀλιέων καί βοσκῶν ἐγκατέλειψαν τὸ πάτριον ἔδαφος κατὰ τὸ 1788, διότι ἐτροφοδότησαν τὸν στόλον τοῦ Λάμπρου Κατσώνη, ὅταν ἐξεπόρθησε τὰ κάστρα τοῦ Καστελλορίζου καί τῆς ἀπέναντι Λυκιακῆς ἀκτῆς. Τότε ἐκ φόβου ἐκδικήσεως τῶν Τούρκων ἐγκατέλειψαν τὸ νησί των καί κατέφυγαν εἰς τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ἢ κατὰ παράδοσιν εἰς τὴν Κάρπαθον ὑπὸ τοῦ Λάμπρου Κατσώνη.

Χαρακτηριστική είναι η πληροφορία, που καταγράφει στο βιβλίο του «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» έκδ. «Λυκία» 2018, σελ. 248, ο πατριώτης Μακρηνό - Λιβισιανός δάσκαλος Σάββας Πασχαλίδης. Γράφει ο Σ. Πασχαλίδης, ότι ο πατέρας του ο Πασχάλης Πασχαλίδης, ήταν γαμπρός επ' αδελφή του **Παναγιώτη Αναγνωστόπουλου(*)**, ενός από τα ηγετικά στελέχη της **Φιλικῆς Εταιρείας(**)**. Ο Π. Αναγνωστόπουλος το 1818, στη Σμύρνη, μύησε στα μυστικά της Εταιρείας μαζί με τον πατέρα του και τον μητροπολίτη

Πισιδίας Ευγένιο, στενό συγγενή του καταγόμενο από την Κύπρο. (*) Ἐπιστρέψας εἰς Λεβήσιον ἐμύησε τοὺς ὁμοτέχνους Κυπραῖον, Ἀλτηπαρμάκην, Καμπούρην ὅπως καὶ ἄλλους πατριώτες του Λιβισιανούς. Ο μητροπολίτης Ευγένιος, όπου στη μητρόπολή του περιλαμβάνονταν, εκτός άλλων Λυκιακών πόλεων και το Λιβίσι και η Μάκρη, μετά την εκθρόνιση και τον τραγικό θάνατο του πατριάρχη Γρηγόριου του Ε', ἐγένε αὐτός πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως για ένα χρόνο. Ὅμως μετὰ ἀπὸ μεγάλες πιέσεις, στενοχώριες και βιαιοπραγίες ἐναντίον του, παραδόθηκε τελικὰ στη μανία του τούρκικου ὄχλου και μαζί με ἄλλους κληρικούς, θανατώθηκε τον Ιούλιο του 1822. Επομένως ἔχουμε ἕναν επαναστατικό πυρήνα και στο Λιβίσι, τους μνημένους ἀπὸ τον Π. Αναγνωστόπουλο. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ γίνονται ὑπόκωφα, κρυφὰ και σιωπηλά, ὅπως γίνεται σ' αὐτές τις περιπτώσεις, ἰδιαίτερα στους Μακρηνο - Λιβισιανούς, που σαν κάτοικοι των παραλίων, ἔχουν ἐτσι κι ἀλλιῶς επαφή με τους νησιώτες, τα Δωδεκάνησα, τη Σύμη, και ἰδιαίτερα με το Καστελόριζο και οι Καστελορίζιοι ἔχουν ἀναλάβει σχεδόν ἀποκλειστικά την οποιαδήποτε δια θαλάσσης διακίνησή τους.

Ἀντίστοιχα και οι ὑποψίες των Τούρκων σε αὐτή την περιοχή κι αὐτή την εποχή, εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλες, ὅπως και τα μέτρα που παίρνει η σουλτανική ἐξουσία για την πρόληψη και καταστολή οποιασδήποτε επαναστατικής κίνησης, ἀκόμα και ὑποψίας για βοήθεια των κατοίκων πρὸς τους επαναστάτες και περιλαμβάνουν: διώξεις, ἐκτοπίσεις, φυλακίσεις, σκοτωμούς, αἱματοχυσία. Ἐτσι ἔχουμε και πάλι την ἐξῆς μαρτυρία ἀπὸ το «Ἀρχαία και Σύγχρονος Λυκία» σελ. 205, ὅπου διαβάζουμε: «Τότε [τους χρόνους της επανάστασης του 1821] οι μεν Λιβισιανοὶ ἐξετοπίσθησαν ὑπὸ των Τούρκων εἰς τα Τουρκοχώρια της ἐνδοχώρας, ὅπου παρέμειναν πέραν του 1830, και ἐδοκίμασαν τας συνήθεις ατιμώσεις, ταπεινώσεις και ἐξωμόσεις.... Οι δε Καστελορίζιοι ἐγκατέλειψαν το νησί των και κατέφυγαν εἰς Νοτίους Σποράδας, βοηθήσαντες τον ναυτικὸν ἀγῶνα της επαναστατημένης Ἑλλάδος». Και φαίνεται ἐπίσης ὅτι το ἐθνικὸ φρόνημα κρατήθηκε ἀσβυστο και στους κατοίκους των δυο αὐτῶν πόλεων της Λυκίας,

του Λιβισιού και της Μάκρης, που αγωνίστηκαν να κρατήσουν φρόνημα, πίστη και γλώσσα σε ένα συνεχή και επίμονο αγώνα αιώνων.

(*) Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος: Γεννήθηκε στην Ανδρίτσαινα περίπου το 1790. Καταγόταν από φτωχή οικογένεια. Το 1818 ξενιτεύτηκε μαζί με την οικογένειά του στη Σμύρνη ενώ αυτός θα φοιτήσει για λίγο καιρό σε σχολείο της Κων/πολης. Στη συνέχεια θα εγκατασταθεί στην Οδησσό, όπου θα εργαστεί στο μαγαζί του Αθανάσιου Σέκερη και θα έρθει σε επαφή με τον Σκουφά, ο οποίος και θα τον μυήσει στη Φιλική Εταιρεία. (Wikipedia)

() Φιλική Εταιρεία:** Η σημαντικότερη από τις μυστικές οργανώσεις που σχηματίστηκαν για την προετοιμασία επανάστασης του 1821 για την απελευθέρωση των Ελλήνων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ιδρύθηκε το 1814 στην Οδησσό της Ρωσσίας, και σύμφωνα με τους παλαιότερους ιστορικούς, από τον Εμμανουήλ Ξάνθο, τον Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ. Τέταρτο μέλος της, μυήθηκε ο Αντώνιος Κομιζόπουλος από τη Φιλιππούπολη. Πιθανό να ήταν ο Νικόλαος Γαλάτης τρίτο ή πέμπτο μέλος της Εταιρείας. Επίσης από τα πρώτα μέλη που μυήθηκαν ήταν και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος (κατά ορισμένες πηγές υπήρξε συνιδρυτής, πριν τον Ξάνθο που μυήθηκε αργότερα). (Wikipedia)

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Παραθέτουμε με επιφύλαξη τις άνω αναφορές του Πασχαλίδη καθώς α) Η συγγένεια του μητροπολίτη Πισιδίας Ευγένιου με τον Πασχάλη Πασχαλίδη και η κοινή καταγωγή τους από Κύπρο είναι αμφίβολη, αφού ο Ευγένιος αναφέρεται σε ιστορικά έγγραφα ότι γεννήθηκε στη Φιλιππούπολη. β) Στον κατάλογο των 520 μελών της Φιλικής Εταιρείας του Παναγιώτη Σέκερη, δεν αναφέρεται ο Ευγένιος ούτε ο Πασχάλης Πασχαλίδης. Ωστόσο οι σωζόμενοι κατάλογοι των Φιλικών δεν περιλαμβάνουν όλα τα μέλη και ιδιαίτερα αυτούς που έγιναν μέλη κατά τα τελευταία προεπαναστατικά χρόνια

Ένα «Κρυφό Σκολειό» άλλης μορφής

Το είδος του κρυφού αυτού σχολειού που είδε το φως και εφαρμόστηκε στο Λιβίσι και στη Μάκρη, δεν διαφέρει ουσιαστικά εκείνου της παράδοσης και ενίοτε του θρύλου. Γιατί κατά την άποψή μας «κρυφό σκολειό» υπήρχε και εκεί, όπως και σε όλες τις σκλαβωμένες ελληνικές κοινότητες. Και ήταν επόμενο, γιατί οι μόνοι που ήξεραν «τα γράμματα», το Ψαλτήρι και το Οχτώηχι δηλαδή, ήταν οι ιερείς, και από αυτούς διατηρήθηκε, ό,τι μπόρεσε να διατηρηθεί από τη γραφή, μαζί με τη γλώσσα, την πίστη και την εθνική συνείδηση. Στο «κρυφό σκολειό» του Λιβισιού και της Μάκρης και πάλι πρωταγωνιστές είναι οι αγράμματοι ιερείς, και τόποι «διδασκαλίας» οι ναοί, αν και δεν αποκλείεται καθόλου η εκδοχή να γίνονταν μαθήματα γλώσσας και γραφής από τους ιερωμένους, κατ' ιδίαν, στα σπίτια των ενδιαφερομένων. Όλα αυτά θα πρέπει να προσαρμόζονταν στις εκάστοτε τοπικές συνθήκες, και σύμφωνα με τον φανατισμό και τις απαγορεύσεις του Τούρκου αγά, διοικητή της Κοινότητας. Ως προς το Λιβίσι και τη Μάκρη της Λυκίας, ως προς το «κρυφό σκολειό» και τις ιδιαιτερότητές του εκεί, την πληροφορία μας δίνει και πάλι ο πατριώτης μας Μακρηνο - Λιβισιανός δάσκαλος Σάββας Πασχαλίδης στο «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία»:

«Εις τα αρχάς του ΙΘ' αιώνος προ της Ελληνικής Επαναστάσεως, edίδαξαν εις το κρυφό σχολειό οι ιερείς: παπα-Θεοφάνης, και παπα-Λους [Ηλίας] εκ Σύμης. Μετά την επανάστασιν και μέχρι του 1842, ο παπα-Θεοδόσης Παπαπολίτης και παπα-Κωσταντής».

(Για την οικ. Παπαπολίτη και τη συμβολή της στην Επανάσταση του 1821 ακολουθεί ξεχωριστό κεφάλαιο)

Η ιδιαιτερότητα που επισημαίνουμε σ' αυτή τη σχετική εκδοχή του «κρυφού σκολειού» στο Λιβίσι και στη Μάκρη της Λυκίας, βρίσκεται στη συνέχεια της σημείωσης του Σ. Πασχαλίδη, όπου διαβάζουμε:

«Τούτων προηγήθησαν τυφλοί τινές δάσκαλοι, οι οποίοι υπό τύπον ομηριδών ραψωδών, διέτρεχον τας πολίχνας και τα κόμας, και edίδασκον τα ελληνόφωνα ολίγα γράμματα»...

Έτσι είχε η παιδεία στο Λιβίσι προεπαναστατικά, προτού διδάξει ο πρώτος διδάσκαλος Παυλίνος Ιωαννίδης και δώσει τη μεγάλη πνευματική άνθιση το «Φώς του Λιβισιού» ο μέγας δάσκαλος Μιχαήλ Μουσαίος.

Αξίζει να τους μνημονεύσουμε από το βιβλίο του:

«Ο Παυλίνος Ίωαννίδης υπήρξεν ὁ πρῶτος διδάσκαλος Λεβησίου, συντελέσας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πρώτου σχολείου καὶ εἰς τὴν ἀποτελείωσιν τῆς οἰκοδομῆς τῶν ἐκκλησιῶν Λεβησίου-Μάκρης. Ὑπῆρξε γαμβρός τοῦ Βασιλειάδου ἐπὶ ἀδελφή καὶ πατήρ τοῦ Ἀνδρ. Ίωαννίδου, Προξένου τῆς Ἑλλάδος.

Ο Μιχαήλ Μουσαίος γεννήθη τῷ 1828 εἰς Λεβήσι τῆς Λυκίας, πολίχνην τῆς νοτιοδυτικῆς Μικρασίας, ὅτε ἀνεκηρύχθη εἰς ἐλεύθερον κράτος ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάς καὶ ἤρχισαν νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν πατρίδα των οἱ ἐκτοπισθέντες Λεβησιανοί. Εἰδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα ἀπὸ Ἀγιορείτην μοναχόν, Ἀθανάσιον καλούμενον, ομοῦ με πολλούς ἄλλους φιλομαθεῖς καὶ φιλοπροόδους συγχρόνους του, οἱ οἱποῖοι υπῆρξαν αἱ χρησταὶ ἐλπίδες τῆς ἀκμῆς τῆς ἐλπιδοφόρου πατρίδος μας. Μερικοὶ τούτων μετὰ τὸν Ἀθανάσιον ἐμαθήτευσαν εἰς τὴν Μονὴν Σύμης «Πανορμίτης», ὅπου κατηρτίσθησαν ἀξιολόγως καὶ ἔμαθον πολλὰ καὶ νὰ ψάλλουν. Ο Μουσαίος μετὰ τὰς εἰς Πανορμίτην σπουδάς του προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου γραμματεὺς τῆς Μητροπόλεως Πισσιδίας καὶ ἠκολούθει τὸν Μητροπολίτην εἰς τὰς περιοδείας, τὰς ἐξ' οὗ πολλά ἐδιδάσκετο καὶ πολλὰς γνωριμίας ἀπέκτα. Μετὰ τριετὴ δόκιμον παρὰ τῷ Μητροπολίτην ὑπηρεσίαν μετέβη εἰς Ἀθήνας,

όπου εφοίτησεν ως ακροατής εις τό Πανεπιστήμιον, επιδείξας μεγάλην επίδοσιν καί αξιολόγως καταρτισθείς εις τό επίζηλον καί βαρύ του διδασκάλου έργον. Η διετής εν Αθήναις διατριβή του έδωκεν εις τόν Μουσαϊόν τήν ευκαιρίαν νά παρακολουθή καί ιατρικά μαθήματα εις τό Πανεπιστήμιον καί τό Νοσοκομείον, αποκτήσας ούτω ιατρικάς γνώσεις της εποχής του, τάς οποίας επ' ωφελεία των πατριωτών του. Επιστρέψας εξ Αθηνών γεμάτος πνευματικών νέκταρ ετοποθετήθη υπό του Μητροπολίτου Πισσιδίας διδάσκαλος τό πρώτον τό 1849 εις Καστελλόριζον, όπου αφήκε μνήμην αγαθήν. Εκείθεν εκλήθη εις τήν ιδιαίτέραν του πατρίδα, το Λεβήσι, διαδεχθείς τον πρώτον διδάσκαλον της πατρίδος μας τό 1852, τον αείμνηστον Παυλίνον Ιωαννίδην.

Σημείωση 1: Κατά το άρθρο «ΛΕΙΒΗΣΙΟΝ ΚΑΙ ΜΑΚΡΗ» του περιοδικού ΟΜΗΡΟΣ (ΣΜΥΡΝΗ έτος Γ', φυλ Ε', 1875), πρώτοι δάσκαλοι Λιβισιού ήταν ο Παυλίνος Ιωαννίδης 1815-1848 και μετά ο Μιχαήλ Μουσαϊός.

Σημείωση 2: Παρά τον παντελή αναλφαβητισμό πριν το 1815, η συνείδηση της Ελληνικής ρίζας των Μακρηνο - Λιβισιανών ήταν τόσο δυνατή, **που όταν το πλήρωμα ευρωπαϊκού πλοίου προσπάθησε να σπάσει και να συλλήσει τον αρχαίο λαξευτό Λυκιακό τάφο του Βασιλίου Αμύντα, «οι κάτοικοι του χωριού Μάκρη αντιστάθηκαν βίαια...»** !!!!! (Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in die Levante von Joseph von Hammer. Mit Kupfern und Karten. Wien bey Carl Schaumburg und Comp. 1811)

Λυβησιανοί καί Μακρηνοί τιμήσατε τόν άνδρα
Ούχι μόνον με στέφανα αλλά καί μ' άνδριάντα
Καί γράφετε στό μνήμα του, αὐτά τὰ λίγα λόγια
Ένταῦθα ἀναπαύεται τό τῆς πατρίδος κλέος
Ὁ τοῦς ὁ ἀνεξάντλητος, ὁ Μιχαήλ Μουσαϊός.

Μακρηνο-Λιβισιανοί αγωνιστές στην επανάσταση του 1821

Αν και είναι πολύ δύσκολο και μέσα στις τότε συνθήκες φόβου αλλά και έξαρσης από την άλλη, να εντοπιστούν οι Μακρηνο - Λιβισιανοί που έφυγαν από την μικρή τους πατρίδα για να πάρουν μέρος στον Αγώνα του 1821, εν τούτοις διασώζονται κάποια ονόματα πατριωτών μας από το Λιβίσι και τη Μάκρη, όπως και πολλών άλλων από όλες τις ελληνικές Κοινότητες της Μ. Ασίας, που έλαβαν μέρος και έπεσαν για την ελευθερία. Έτσι από τον Τάκη Δ. Σαλκιτζόγλου αναφέρονται τρία [3] ονόματα από Μάκρη και ένα [1] από Λιβίσι:

Μάκρη

1. **Λάσκαρης Θεόδωρος**, υπό τον Κ.Σέρβο
(ΓΑΚ Υπ.Πολ., Φ. 30/3)
2. **Νικολάου Κωσταντής**, υπό τον Κ.Σέρβο
(ΓΑΚ Υπ.Πολ., Φ. 30/3)
3. **Παναγιώτου Δημήτριος**
(ΓΑΚ Γεν.Φροντ., Φ. 6/190)

Λιβίσι

1. **Ιωάννου Παυλής**, υπό το Μιχ.Μυτιληναίο
(ΓΑΚ Υπ.Πολ., Φ. 42/66)

Από τον Σάββα Πασχαλίδη στο «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» σελ. 253,αναφέρονται [8] οκτώ, οι:

1. **Αντώνιος Κυπραίος**, που υπηρέτησε υπό τον Δημήτριο Υψηλάντη,

2. **Βασίλειος Αλτιπαρμάκης**, που σκοτώθηκε στη μάχη στο Μανιάκι στις 20 Μαΐου 1825, υπηρετώντας υπό τον Παπαφλέσσα,
3. **Νικόλαος Καμπούρης**, που σκοτώθηκε στα Ψαρά,
4. **Γεώργιος Κοϊμτζής**, που παρέμεινε στην Ελλάδα
5. **Σταμάτιος Σταματούλας**,
6. **Κωνσταντίνος Κάβουρας**,
7. **Εμμανουήλ Χατζαγγελής**, που επέστρεψε στο Λιβίσι
8. **Γεώργιος Μυριαλής**, με καταγωγή από τις Σπέτσες και μεταναστεύσας γενόμενος κάτοικος Λιβισιού μετά το 1821. Υπαξιωματικός του ελληνικού ναυτικού στόλου, που επεχείρησε, να κάψει με αυτοσχέδιο μπουρλότο, στη Ναύπακτο, μαζί με τον εκ Παξών ναύτη του Γεώργιο Ανεμογιάννη ή Παξινό. Όμως η τύχη δεν ευνόησε τους δυο τολμηρούς ναυτικούς. Και ο μεν Μυριαλής σώθηκε, ο δε άτυχος Ανεμογιάννης ή Παξινός, πιάστηκε και τιμωρήθηκε με κρεμάλα σε ένα από τα κανόνια της τούρκικης ναυαρχίδας...

Στα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας και στο Λεξικό της Ελληνικής Επαναστάσεως του Χ. Στασινόπουλου αναφέρονται οι **Γεώργιος & Χαράλαμπος Παπαπολίτης** από τη Ρούμελη, συγγενείς της οικογένειας Παπαπολίτη του Λιβισιού που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, για το «κρυφό σχολειό» στη ΛΥΚΙΑ. Στην οικογένεια Παπαπολίτη και τη συμβολή της στην Επανάσταση του 1821 είναι αφιερωμένο το επόμενο κεφάλαιο.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Στο πλήρως ψηφιοποιημένο «Αρχείο Ελληνικής Παλιγγενεσίας» (Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων) και στο κατά το 1/3 ψηφιοποιημένο προς το παρόν «Αρχείο Αγωνιστών του 1821» (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος) στο παρόν, δεν αναφέρονται οι υπόλοιποι Λιβισιανοί αγωνιστές, πλην των Μυριαλή και Παπαπολίτη. Ωστόσο οι σωζόμενοι κατάλογοι αγωνιστών δεν περιλαμβάνουν όλα τα μέλη.

Η οικογένεια Παπαπολίτη στην Επανάσταση του 1821

Η οικογένεια Παπαπολίτη έχει σημαντική συμβολή στην Επανάσταση του 1821. Οι ρίζες της οικογένειας ανάγονται στους βυζαντινούς χρόνους και την Κωνσταντινούπολη, ορμώμενες από την οικογένεια του Θεόδωρου Πολίτου Σπανδωνή, ιστορικής οικογένειας του Βυζαντίου, συνδεόμενης συγγενικώς με την Αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων εκ θηλυγονίας από τη Σπανδωνή Παλαιολόγου.

Το επίθετο Παπαπολίτης προέρχεται από τον ιερέα Γεώργιο Πολίτη (γεν 1765), η οικογένεια του οποίου ήρθε από την Πόλη και εγκαταστάθηκε στη Ρούμελη στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο Γεώργιος υπήρξε ένα από τα πρώτα και πιο δραστήρια μέλη της Φιλικής Εταιρίας και μυήθηκε στην Κων/πολη όπου ζούσε με την οικογένειά του. Ντύθηκε ιερέας με τις οδηγίες της Φιλικής Εταιρίας και λόγος εγκατάστασής του στην Ελλάδα ήταν να οργανώσει και να ξεσηκώσει τη Ρούμελη στα άρματα, που έγινε στις 28 Μαρτίου 1821 όταν με τον Αναγνώστη Λιδωρίκη και τον αρματολό Δήμο Καλτσά, ευλόγησε στην εκκλησία της Αγ. Παρασκευής τα άρματα και ύψωσε τη Σημαία της Ελευθερίας αρχίζοντας την Επανάσταση στη Ρούμελη.

Ο Γεώργιος (Πολίτης) Παπαπολίτης, πολύ εύπορος και συνοδευόμενος από αρκετές οικογένειες (200-300 άτομα) και ζώα εγκαταστάθηκε στη Σεργούλα του Δήμου Δωρίδος του Νομού Φωκίδος της Ρούμελης, αποτελώντας τον κύριο πυρήνα του οικισμού. Εκεί ιδρύθηκαν από αυτόν μια σειρά από έργα υποδομής, όπως υδραγωγείο, νερόμυλοι, σχολεία, εκκλησίες και ένας μώλος για καράβια. Έκτισε δε και Πύργο γνωστό ως «Ο Πύργος του Παπαπολίτη», ενώ απέκτησε τρεις γιους, το Χαράλαμπο, το Δημήτριο και τον Κώστα.

Ο πρωτότοκος γιος **Χαράλαμπος Παπαπολίτης** (γεν. 1795), υπήρξε εμβληματική μορφή αγωνιστή του 1821. Πήρε μέρος εκτός άλλων μαχών και στη μάχη της Αράχωβας που κατέληξε σε τρανή νίκη των Ελλήνων υπό τον Γεώργιο Καραϊσκάκη, επί των Τούρκων του Μουσταμπε. Στη συνέχεια ήταν πληρεξούσιος της περιοχής του στην Α', Β' και μετέπειτα στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου [1828]. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα εφονεύθησαν 4 αγόρια Παπαπολίτη. Ο Χαράλαμπος νυμφεύθη τη **Σοφία Δυοβουνιώτη(*)**, κόρη του γνωστού οπλαρχηγού της Στερεάς Γιάννη Δυοβουνιώτη. Η Σοφία, κόρη του Χαρ. Παπαπολίτη και της Σοφίας Δυοβουνιώτη, πήρε το όνομα της μητέρας της που πέθανε στη γέννα και ο παππούς της Γεώργιος την πήρε νεογέννητη στην οικογένειά του. Μεγαλώνοντας παντρεύτηκε τον Αριστομένη **Λιδωρίκη(**)** γιο του Αθανάσιου Λιδωρίκη απ' το Κροκυλαιο Δωρίδας.

(*) Γιάννης «Ξύκης» Δυοβουνιώτης (1757-1831) απ' το χωριό Δύο Βουνά της Φθιώτιδας, γιος της Τριανταφυλλιάς και του Κώστα Ξύκη πολέμησε το 1770 τους Τουρκαλβανούς κατά την επανάσταση των Ορλώφ. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και με την έναρξη της Επανάστασης ύψωσε τη σημαία στη Μενδενίτσα στις 8.4.1821 μαζί με τους Αθανάσιο Διάκο και Παν. Πανουργιά, και με τη βοήθεια του Κομνά Τράκα κυρίεψε το κάστρο της. Σημαντικότερη στιγμή του ο αποδεκατισμός της στρατιάς του Μπεϊράν πασά στη θέση Βασιλικά, στις 26 Αυγούστου 1821. Του απονεμήθηκε τιμητικά ο βαθμός του στρατηγού.

() Αθανάσιος Λιδωρίκης.** Υπήρξε σφραγιδοφύλακας και έμπιστος του Αλή Πασά, ο οποίος από τη θέση αυτή μυήθηκε και στα της Φιλικής Εταιρείας.

Ο Χαράλαμπος Παπαπολίτης, ενυμφεύθηκε 2 φορές, έχοντας μείνει χήρος από τον 1^ο γάμο του και κατά τον 2^ο γάμο του έκανε 4 παιδιά, τον Γιώργο, τον Κώστα, τον Γιάννη και μία κόρη. Λίγο μετά το 1821, φυγάδευσε την οικογένειά του από τη Ρούμελη αρχικά στη Σμύρνη και εν συνεχεία στο Λιβίσι της Μικράς Ασίας για να την προστατεύσει. Αιτία ήταν οι τουρκικές απειλές αλλά κυρίως η προστριβή του με το φιλοβασιλικό οπλαρχηγό Θεόδωρο Γρίβα, για τον

ερχομό του βασιλιά Όθωνα (1830). Έτσι η οικογένεια Παπαπολίτη συνεχίστηκε στην Ελλάδα από την οικογένεια Λιδωρίκη.

Στο Λιβίσι(*), ο γιος του Χαράλαμπου, ο Γιάννης (γεν. 1825), είχε γιο το Σάββα Παπαπολίτη (γεν. 1850) και αυτός τον Ιωάννη Παπαπολίτη (γεν. 1875) που εξορίστηκε στα Αμελέ Ταμπουρού για 4 έτη και ήρθε στην Ελλάδα με τη βοήθεια του Ερυθρού Σταυρού το 1925. Λόγω της συγγένειας με την οικογένεια Λιδωρίκη, ο Λιδωρίκης ο οποίος εχρημάτισε υπουργός επί Ελ. Βενιζέλου, τον βοήθησε να μεταβεί και να εγκατασταθεί με την οικογένειά του στην Αθήνα. Ήταν σε επικοινωνία με τον Ελ. Βενιζέλο, με τη βοήθεια του οποίου δημιουργήθηκαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδος προσφυγικοί συννοικισμοί, μεταξύ των οποίων ο συννοικισμός του Χριστού μεταξύ Ιτέας και Δελφών. Βοήθησε την εγκατάσταση πολλών πατριωτών και διετέλεσε για λίγο πρόεδρος του Παλλύκιου Μικρασιατικού συλλόγου «Τελμησός».

(*)Για τη συμβολή της οικογένειας στη Μάκρη και το Λιβίσι κατά την Επανάσταση, δες κεφάλαιο «Ένα κρυφό σχολειό άλλης μορφής» (Παπα Θεοδόσης Παπαπολίτης)

Γιοί του πρόσφυγα Ιωάννη Παπαπολίτη είναι οι **Σάββας Παπαπολίτης** [ξεκίνησε την καριέρα του ως δικηγόρος, διετέλεσε ιδιαίτερος γραμματέας του Ελ. Βενιζέλου, ήταν ο 1^{ος} Μικρασιάτης αρχηγός κόμματος και ο νεαρότερος, σε ηλικία 44 ετών, ο οποίος διεδέχθη τον στρατηγό Πλαστήρα στην αρχηγία της ΕΠΕΚ, η οποία αργότερα μαζί με το Σοφοκλή Βενιζέλο δημιούργησαν την Ένωση Κέντρου], και **Νίκος Παπαπολίτης** [Καθηγητής της Νομικής του Παν|μίου Θεσσαλονίκης και βουλευτής]. Και οι δυο ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα από τη Μάκρη & το Λιβίσι το '22.

Ο γιος του Νίκου Παπαπολίτη, δικηγόρος **Γιάννης Παπαπολίτης**, είναι ο **ΜΕΓΑΣ Χορηγός της ΛΥΚΙΑΣ**, χάριν εις τον οποίο έγιναν εφικτά τα Ανταμώματα των Απανταχού Μακρηνών-Λιβισιανών, οι εκδόσεις κ.ά. δράσεις μας, προς διάσωση της μνήμης και της ιστορίας των προγόνων μας.

Ντοκουμέντα-Καταγραφές οικ. Παπαπολίτη στον Αγώνα

Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως Χ. Στασινόπουλου:

«Παπαπολίτης Γεώργιος. Προεστός από το χωριό Σεργούλα Δωρίδος. Ήταν παπάς. Το βαφτιστικό του όνομα ήταν Γεώργιος και το επώνυμό του Πολίτης. Γι' αυτό και τον έλεγαν Παπαπολίτη. Πρωτοστάτησε στο σηκωμό της περιοχής του μαζί με τον γιο του Χαράλαμπο Παπαπολίτη και άλλους παράγοντες της Δωρίδας. Ο αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης() γράφει από στα «Ενθυμήματα Στρατιωτικά» για τη συνδρομή που τους έδωσε ο Παπαπολίτης όταν εγύριζαν από την εκστρατεία του Ολύμπου και τα εξής: «Ο προεστός ούτος και ιερέυς, έχων τον υιόν του Χαράλαμπον Βουλευτήν, εκατέβη ευθύς προς αντάμωσίν μας με θροφήν, μας παρηγόρησεν και με το ίδιον του το πλοϊάριον (γαϊταν) μας ευκόλυνεν την δίοδον δια Βοστίτζαν δίδοντάς μας και γράμματα προς την εκεί δημογεροντίαν». Τον Απρίλιο του 1825 οι Τούρκοι του Κιουταχή, αφού ελεηλάτησαν τον πύργο του Παπαπολίτη στη Σεργούλα, τον έκαψαν. Αιχμαλώτισαν δε τότε τρία εγγόνια του Παπαπολίτη και μερικούς ακόμα Έλληνες».*

(*) Η Παραλία Σεργούλας, επί Τουρκοκρατίας είχε την ονομασία «Μύλοι» λόγω των πολλών νερόμυλων που υπήρχαν στην περιοχή. Μετά την έξοδο του Μεσολογγίου στο μύλο – σπίτι του Παπαπολίτη - φιλοξενήθηκε ο Κασομούλης, αγωνιστής και ιστοριογράφος, μαζί με άλλους πολεμιστές που είχαν διαφύγει με καϊκι προς τον Κορινθιακό κόλπο.

«Παπαπολίτης Χαράλαμπος. Αγωνιστής από το χωριό Σεργούλα Δωρίδας, γιος του προεστού Γεωργίου Παπαπολίτη. Πρωτοστάτησε μαζί με τον πατέρα του στο σηκωμό της Δωρίδας και ήταν ο πληρεξούσιος

της περιοχής αυτής στις Εθνοσυνελεύσεις και βουλευτής. Έδειξε ιδιαίτερο πατριωτικό ζήλο στον Αγώνα και βοήθησε να ξανασηκωθεί η Ρούμελη στ' άρματα το 1826. Μετά την Επανάσταση χρημάτισε και πάλι πληρεξούσιος της πατρίδας του, βουλευτής, διοικητής Καλαβρύτων και γερουσιαστής. Πέθανε στο Λιδωρίκι τον Ιούνιο του 1871...»

Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα:

«... συστημένος ο Παπαπολίτης, του είπε ο Κυβερνήτης μας ότι η Ρούμελη δεν μπορεί να λευτερωθή -και τι την θέλομεν; Όσοι Έλληνες μείναν ζωντανοί χωρούνε εις την Πελοπόννησο. Όμως να νεργήση ο Παπαπολίτης να μούνε οι Λιδορικιώτες μέσα-εις την Πελοπόννησο..... Οι Ρουμελιώτες έβλεπαν τον χαμό της Ρούμελης κι' όλο γιόμωζε νέους Τούρκους. Ο Κυβερνήτης δεν ήθελε να βγούνε ασκέρια έξω. Οι φίλοι του οι Ρουμελιώτες, ο Παπαπολίτης κι' άλλοι, έγραψαν του Κυβερνήτη ότι εις την Πάτρα και Καστέλλια κουβαλούνε πλήθος ζαϊρέ οι Τούρκοι και πάρε μέτρα». Τότε ο «Κυβερνήτης στέλνει τον Τζαβέλα με την χιλιαρχίαν του εις το Λιδωρίκι... Και συνχρόνως εβήκε κι' ο Υψηλάντης και τους πολέμησε παντού τους Τούρκους μ' όλες τις χιλιαρχίες. Κι' αφάνισαν τους Τούρκους και λευτέρωσαν την Ανατολική Ελλάδα.»

ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ

ΜΑΛΑΝΔΡΙΝΟΥ: Χαράλαμπος Παπαπολίτης,

Δ' ΚΑΤ' ΕΠΑΝΔΛΗΥΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ

Μ α λ α ν δ ρ ί ο υ
Χαρ. Παπαπολίτης

Χαρ. Τρικούπη «Ιστορία Ελληνικής Επαναστάσεως» 1888

Ο Παπα Γεώργιος Πολίτης σηκώνει το λάβαρο της Επανάστασης στη Ρούμελη 28 Μαρτίου 1821:

Γνωσθείσης δὲ τῆς πολιορκίας τῶν Σαλώνων, ὁ
Δῆμος Καλτσᾶς ὀπλαρχηγὸς τοῦ Λιδωρικίου καὶ τοῦ
Μαλανδρίνου, συννοηθεὶς μετὰ τοῦ ἀναγνώστη Λι-
δωρική, τοῦ Παπαῦ Γεωργίου Πολίτη, καὶ λοιπῶν
προεστώτων τῶν δύο ἐπαρχιῶν του, ἔχων καὶ αὐτὸς
ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του 60 ἄρματωλούς, καὶ παραλαβὼν
καὶ τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα χωρικούς,
ὑψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τὴν 28 μαρτίου·

Ἐγγραφο Ἑλληνικῆς Συνέλευσης 1828: Χρεωστούμενα εἰς Χαρά-
λαμπο Παπά Πολίτη (σύνταξη αγωνιστῆ δεν ἐδόθη ποτέ):

*Ἀρχαῖο γράμμα ἀπὸ τοῦ Χαράλαμπος Παπά Πολίτη πρὸς 4063: ὁ
λέγοντος καὶ ἡ γυνὴ καὶ τὰ τέκνα, ὡς ἐξέβησαν διὰ βαρβαρικῶν Μισοῦ, Χρυσῶν
καὶ Λιλιθροσῶν διὰ ἐπαρχίας Μαλανδρίνου καὶ Παλαιοῦ Βαυλαίου.*

Φώτο Χαράλαμπος Γεωρ. Παπαπολίτης (αρχεῖο οικογενείας)

Β' Ἐθνοσυνέλευση Ἄστρους 29 Μαρτίου - 18 Ἀπριλίου 1823 8ος,
Χαράλαμπος παπά Γ. Πολίτη στα μέλη («Τα κατὰ τὴν ἀναγέννησιν
τῆς Ἑλλάδος» Ἀνδρ. Μάμουκα 1839)

Σ τ ε ρ ε ᾶ Ἑ λ λ ᾶ ς

Γεώργιος καναβός.
γεωργιος παπῆ ηλιοπουλος
Θάνασουλας ἀναγνώστου
ῥήγα παπῆ κοντοζήνα
αναγνωστis κούλοπουλος
γειανis παπῆ αχρητου
ἀναγνώστηs ἀθανασίου
χαράλαμπος παππᾶ Γ. Πολίτη.
μαργαρίτης Δημάδης.
ἀναγνώστηs δημυτρίου:-
ἰω: Σκανδαλίδης.

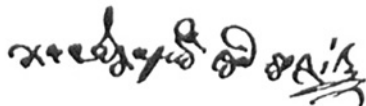
**13.10.1862 Επιστολή Έλληνα Πρωθυπουργού Ρούφου προς
οπλarchηγό Ανδρίτσο Σαφάκα, την επόμενη της έξωσης του βα-
σιλιά Όθωνα και της βασίλισσας Αμαλίας από την Ελλάδα**

«Αδελφέ Σαφάκα. Μεταβαίνω εις Αθήνας προσκληθείς ως μέλος της
κεντρικής Κυβερνήσεως που συστήθη υπό του λαού και του Στρατού
οίτινες ενωθέντες εμιμήθησαν το παράδειγμα των άλλων επαρχιών
και κατήργησαν την δυναστείαν του Όθωνος... Χτές ο Όθων και η
Αμαλία έφυγαν εμπαρκαρισθέντες επί Αγγλικού ατμοπλοίου... Παρα-
καλώ να κοινοποιήσετε τα συγχαρητήριά μου εις τον Χαράλαμπον
Παπαπολίτη και να τον συγχαρείτε δια την νέαν τάξιν πραγμάτων.

Σας ασπάζομαι ως αδερφός και άνθρωπος. Μπενιζέλος Ρούφος»

Η Υπογραφή του Χαράλαμπου Γ. Παπά Πολίτη

Νεκρολογία Χ. Παπαπολίτη, εφημ. «Αλήθεια» 19.06.1871

Χαράλαμπος Παπαπολίτης.

Ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ του πατρίδι, τῷ Λοιδορικίῳ, ὁ Χαράλαμπος Παπαπολίτης, εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων ἐπιζώντων ἕως τῶρα ἀγωνιστῶν, οὗσις ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος μετέσχεν αὐτοῦ προσωπικῶς, καὶ δὲν ἔλειψεν ἕως τέλους συνεπαλὼν, τὸ ἐφ' ἑαυτῷ, πρὸς εὐόδωσίν του καὶ ἐν πολέμοις καὶ ὡς πολιτευόμενος. Ὁ Παπαπολίτης χρηματίσας μέλος τῆς α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἀντεπροσώπευσε τὴν ἰδιαιτέραν του ἐπαρχίαν τὸ Λοιδορικίον καθ' ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος συνελεύσεις καὶ Βουλὰς, ὡς παραστάτης καὶ πληρεξούσιος τῆς τιμῆς ταύτης ἀπὸ μέρους τῶν συμπολιτῶν του δὲν ἐστερήθη καὶ βραδύτερον, ἐκλεχθεὶς ἐπίσης πληρεξούσιος εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῆς 3 Σεβρίου 1843, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας διωρίσθη τὸ πρῶτον διοικητὴς Καλαβρυτῶν, καὶ εὐθὺς μετ' ὀλίγον γερουσιαστῆς ἐκ τῶν πρώτων. Ὁ Παπαπολίτης διεκρίνετο ἐπὶ νοημοσύνη καὶ παραδειγματικῇ εὐσταθείᾳ πρὸς τοὺς πολιτικοὺς καὶ προσωπικοὺς του φίλους, καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τοῦ δημοσίου βίου του· μετὰ θάνατον αὐτοῦ τοεῖς μόνον ἔτι ἀπομένουσιν ἐκ τῶν ὑπογραψάντων ἐν ἔτει 1822 τῇ 15 ἰανουαρίου τὸ κήρυγμα περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ κύρ. Γ. Φύλλας, Ἀνάρχ. Πετράκης καὶ Π. Σκυλίτσης Ὀμηρίδης. Ἐπελθούσης τῆς μεταβολῆς τοῦ 1862 ὁ Παπαπολίτης περιωρίσθη ἐφησυχάζων ἐν τῷ χωρίῳ του, τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιμελούμενος, καὶ ζῶν ἐν ἀγάπῃ καὶ ὑπολήψει παρὰ τοῖς συμπολίταις του. Αἰωνία σου ἡ μνήμη ἀγαθὲ πολίτα, καὶ ἐντιμὲ ἀγωνιστὰ Παπαπολίτα! Γαῖαν ἔχοις ἐλαφρὰν, καὶ κατατάξαι Κύριος τὴν ψυχὴν σου ἐν σκηναῖς δικαίων μετὰ τῶν μακαρίων καὶ ἁγίων ἐκείνων ψυχῶν τῶν ἀοιδίμων συναγωνιστῶν σου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας!

Ο Ιμπραήμ στο λιμάνι της Μάκρης [2 Αυγούστου 1824] από το «The Greek revolution pt.1,A.D. 1821-1827» του Τζώρτζ Φίνλεϋ

Ο Ιμπραήμ πασάς, βαλής της Αιγύπτου και σερασκέρης, γράφει ο Τζώρτζ Φίνλεϋ, ξεκίνησε από την Αίγυπτο για το Μοριά στις 19 Ιουλίου του 1824, και παραπλέοντας τις ακτές, και πιάνοντας μικρά λιμάνια στη διαδρομή, λόγω των δυνατών βοριών ανέμων[των μελτεμιών], και των κινδύνων από πειρατικά πλοία στις ανοιχτές θάλασσες, που τον καιρό εκείνο ήταν πολλά, μεταξύ Αιγύπτου, Κύπρου και Κρήτης, έπιασε και το λιμάνι της Μάκρης της Μ. Ασίας, στις 2 Αυγούστου του 1824. Εκεί βρήκε και άλλες 2 φρεγάτες του στόλου του, που επισκεύαζαν τις βλάβες, που είχαν υποστεί από τους δυνατούς ανέμους. Ήταν μέρες του ραμαζανιού και ο Ιμπραήλ έδωσε διαταγή να βγουν τα πληρώματα στη στεριά, για να γιορτάσουν το μπαϊράμι, που είναι η μεγάλη θρησκευτική γιορτή των μωαμεθανών. Το απόγευμα, όλο το στράτευμα είχε πλημμυρίσει την παραλία, και όταν έδυσε ο ήλιος, τα αναμμένα φανάρια λαμπροφώτισαν τα κατάρτια των πλοίων και όλα τα κανόνια χαιρέτησαν τον ερχομό του ραμαζανιού. Τα πληρώματα επίσης από τη στεριά ακολούθησαν το παράδειγμα των πλοίων με ομοβροντίες. Το θέαμα ήταν αξιοθαύμαστο αλλά και άγριο, αν κοίταζες από ψηλά την έρημη παραλία της Μάκρης, κι από τους λαξευτούς τύμβους της αρχαίας Τελμησσού.... Ξαφνικά, και ενώ τα μπουμπουνητά των πυροβόλων και των μουσκέτων κορυφώνονταν, για μια στιγμή κάθε θόρυβος σίγησε και καθώς ο καπνός από τις εκπυρσοκροτήσεις απομακρυνόταν, φάνηκε το λεπτό και αργυρό φως από το νέο φεγγάρι. Τότε μια παρατεταμένη ζητωκραυγή ανέβηκε από το στράτευμα, και ένα λεπτό μετά, μια εκατοντάδα φωτιές άναψαν στο στρατόπεδο. Έπειτα η γραμμή έσπασε και οι στρατιώτες έτρεξαν να πάρουν το μερίδιό τους στο πιλάφι, θυμίζοντας στον παρατηρητή ότι αυτή η στιγμή θα πρέπει να είναι ένα ευχάριστο διάλειμμα,περαστικό, που περνάει μέσα από ένα αιματηρό δράμα.....

Δεν γνωρίζουμε πόσες ημέρες ο Ιμπραήμ έμεινε στον κόλπο της Μάκρης. Γνωρίζουμε όμως από τον ίδιο ιστορικό ότι στη συνέχεια

ο στόλος του ανέβηκε πιο πάνω, βοριότερα, στο Μπουδρούμι[Αλικαρνασσό] κι εκεί συναντήθηκε με την άλλη τούρκικη αρμάδα, που είχε ναύαρχο τον Χοσρέφ πασά. Έτσι η συνολική δύναμη του στόλου, ήταν: 74 πλοία υπό τον Χοσρέφ, 20 φρεγάτες, 25 κορβέτες και 40 μπρίκια και σκούνες, με περίπου 300 μεταγωγικά διαφόρων σχημάτων και μεγεθών. Δεν γνωρίζουμε πόσες μέρες ο στόλος του Ιμπραήμ έμεινε στο λιμάνι της Μάκρης, αλλά, η επισκευή των βλαβών των πλοίων του και η τροφοδοσία του στρατεύματός του έγινε από Μακρηνούς επαγγελματίες με αρχηγό-προϊστάμενο της τροφοδοσίας, τον εκ Μάκρης Κόμητα, της Μακρηνής οικογένειας Κομήτη. Του Κόμητα αυτού ο γιος, ο Τσελεμπίς Παναγιώτης Κόμητας «μεγάλως ισχύσας παρά τη Υψηλή Πύλη κατά την Επανάστασιν... δεν ελησμόνησε και την μικράν του πατρίδα, την Μάκρην, την οποίαν ποικιλοτρόπως εξυπηρέτησεν», κατά τον Σ. Πασχαλίδη [στο «Αρχαία και σύγχρονο Λυκία» σελ. 323].

LUIGI MAYER -VIEWS IN THE OTTOMAN EMPIRE (1803) ΜΑΚΡΗ

Μια αυθεντική μαρτυρία σχετική με την επανάσταση του 1821 στο Λιβίσι

Η μαρτυρία αυτή καταγράφηκε από τον μεγάλο δάσκαλο και πατριώτη Μιχαήλ Μουσαίο [1829-1896] «το φως του Λιβισιού και της Μάκρης» όπως τον αποκαλούσαν οι πατριώτες του. Τη διήγηση αυτή, ο Μ. Μουσαίος την άκουσε το 1855 από γέρους της εποχής εκείνης, και την κατέγραψε για τους επερχομένους. Το κείμενο, γραμμένο στο Μακρηνο-Λιβισιανό γλωσσικό ιδίωμα έχει τον τίτλο: «Πώς ισηκώστηκάσιν οι Τουρκαλλάδοι να σβάξουν τους ι-Χριστιανός εις του Λιβίσιν, εις την πiriστασιν, εις τα 1822», και αποδίδεται ως εξής: «Πώς ξεσηκώθηκαν οι Τούρκοι να σφάξουν τους χριστιανούς στο Λιβίσι, κατά την επανάσταση, στα 1822». Η μαρτυρία αυτή είναι δημοσιευμένη στο βιβλίο του Καθηγ. Νικολάου Ανδριώτη, «Το Ιδίωμα του Λιβισιού της Λυκίας Μ. Ασίας» 1961, που είναι μια εξαιρετικά εμπεριστατωμένη μελέτη από γλωσσολογικής κλπ. πλευράς του γλωσσικού ιδιώματος, που μιλιόταν κάποτε στη Μάκρη και στο Λιβίσι. Το κείμενο της μαρτυρίας αυτής παρατίθεται από τον Νικ. Ανδριώτη στο τέλος της μελέτης, είναι ένα πυκνογραμμένο κείμενο τριών μεγάλων σελίδων [σελ.104-106] και φέρει τον τίτλο: «Διαλεκτικό Κείμενο», για να δείξει ασφαλώς τη γλωσσολογική αυθεντικότητά του, και τη γνησιότητά του σαν ένα χαρακτηριστικό δείγμα της διαλέκτου [του γλωσσικού ιδιώματος] που απασχόλησε τη μελέτη του.

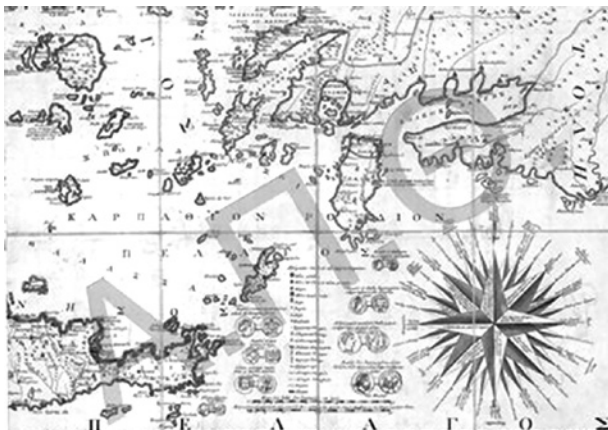
Όμως για μας, πέραν των ανωτέρω το κείμενο και η μαρτυρία αυτή που διασώζει ο Μ. Μουσαίος, έχει και άλλες σημασίες και διαστάσεις. Δείχνει κατ' αρχήν πολύ έντονα το φόβο, την ανασφάλεια, και τη σύγχυση που επεκράτησε μεταξύ των Λιβισιανών με τις διώξεις

και τις φοβέρες των Τούρκων εκείνο τον πρώτο καιρό της επανάστασης. Φοβέρες και βιαιοπραγίες αναίτιες ασφαλώς, προπαντός παράλογες, προς παραδειγματισμό, και εκφοβισμό των ραγιάδων, για να μην τολμήσουν να μιμηθούν ή να τρέξουν να βοηθήσουν τους επαναστατημένους ομοεθνείς τους. Το κείμενο αυτό επίσης, φανερώνει και το αποτυπώνει πολύ καλά, με θαυμαστή λακωνικότητα και σοφία, όλη τη νοοτροπία του ραγιά και τα τερτίπια που χρειάστηκε να χρησιμοποιήσει στην καθημερινή του, όπως και σε όλες τις δύσκολες περιστάσεις, για να επιβιώσει. Δυστυχώς είναι αδύνατον να παραθέσουμε αυτό το θαυμάσιο ντοκουμέντο, που είναι ένα κειμήλιο προφορικού λόγου. Γι' αυτό θα αρκεστούμε να ακολουθήσουμε το νήμα της διήγησής του, και να επισημάνουμε, αναγκαστικά αποσπασματικά, τα πιο ενδιαφέροντα σημεία του.

Διήγησις
πῶς ἐπανάστασαν οἱ Τουρκαλλοὶ
να' σβέξουν τοὺς Χριστιανικοὺς ἐν τῷ αὐτοῦ
ἐν τῇ παρίστασι
ἐν τῇ 1822.

(Απόσπασμα χειρόγραφης μαρτυρίας του Μιχαήλ Μουσαίου)

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΧΑΡΤΑΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΡΑΙΟΥ (1797) ΜΕ ΤΗ ΛΥΚΙΑ

«Πώς ισηκώστηκάσιν οι Τουρκαλλάδοι να σβάξουν τους ι-Χριστιανός εις του Λιβίσιν, εις την περίστασιν, εις τα 1822»

[Πώς ξεσηκώθηκαν οι Τούρκοι να σφάξουν τους χριστιανούς κατά την επανάσταση, στα 1822]

Η απόδοση του κειμένου, αποσπασματικά, στην τρέχουσα γλώσσα μας:

... Το 1821, λέει ο ανώνυμος αφηγητής, ξεσηκώθηκαν οι Μωραΐτες σε επανάσταση ενάντια στο βασιλιά[τον σουλτάνο]. Τότε ο Σουλτάν Μαχμούτης, ο σουλτάνος, κρέμασε τον πατριάρχη Γρηγόριο, και τους δεσποτάδες στην Πόλη, και οι Τουρκαλάδες αγρίεψαν και πήραν φόρα να ξεκάνουν και να λεηλατήσουν όλους τους χριστιανούς. Όταν κρέμασαν τον πατριάρχη Γρηγόριο, έγινε πατριάρχης ο δικός μας, ο Ευγένιος, μητροπολίτης Πισιδίας μέχρι τότε, ποιμένας άξιος και άφοβος. Στα 1822 που οι Έλληνες έκαψαν την τούρκικη αρμάδα, ξεσηκώθηκαν και οι δικοί μας Τουρκαλάδες εδώ, κατά πάνω στους χριστιανούς. Και πήγαν τότε στον Οσμάν αγά, που ήταν αγάς εδώ, και του λένε: «Εμείς αφέντη μας φοβόμαστε του ρωμιούς, γιατί έρχονται καΐκια κουρσάρικα των γκιαούρηδων στο Βαϊ [Βάϊ= λιμανάκι του Λιβισιού] και τους δίνουν οι γκιαούρηδες τροφή, και φοβόμαστε μη μας χαλάσουν». Ο Οσμάν αγάς αντί να τους καταπραΰνει, σηκώθηκε και ήρθε στο Λιβίσι με μια ομάδα αρματωμένους για να σκοτώσουν τους χριστιανούς και να κάνουν το χωριό γιάγμα. Τότε είδαν και οι χριστιανοί τους Τουρκαλάδες με τις μαχαίρες, και μαζεύονταν και ακόνιζαν και αυτοί τις μαχαίρες τους. Και τότε πήγανε στον μητροπολίτη Σαμουήλ που έτυχε να είναι εκεί στα μέρη εκείνες τις μέρες, ήταν Μάιος μήνας. Τότε έτρεξαν πολλές γυναίκες στο Βαϊ κι άλλες έπιασαν τα βουνά για να κρυφτούν κι ο κόσμος ήρθε τα πάνω κάτω. Ο δεσπότης ο Σαμουήλης- η ευχή του μαζί μας- [πού είναι τώρα τέτοιοι δεσποτάδες!] έχοντας κρεμασμένο το φερμάνι στο στήθος του, στάθηκε στη μέση του Στούμπου [της κεντρικής πλατείας του Λιβισιού], και λέει στον Οσμάν- αγά: «Για όνομα του Θεού, πού τους πας όλους αυτούς τους λεβέντες και

έφερε τον κόσμο τα πάνω-κάτω; Έχεις καμιά προσταγή από τον σουλτάνο να σφάζεις τους ραγιάδες; Αυτοί πληρώνουν τιμημένα το χαράτσι και το φόρου τους στον βασιλέα, όπλα δεν έχουν και είναι στις δουλειές τους άνθρωποι ήσυχοι, προσκυνημένοι. Τι πράματα είναι αυτά; Κι έφερε αυτούς τους αρματωμένους στο ρωμαϊκό το χωριό και φοβέρισες τον κόσμο».

Στη συνέχεια ο δεσπότης, έχει το σθένος να απειλήσει τον Οσμάν – αγά, άμεσα και με βαριά απειλή. «Πρόσεξε του λέει γιατί θα φροντίσω να αποβούν όλα αυτά εις βάρος σου»... «Άνοιξε τα μάτια σου, κι αν θέλετε να διαφεντέσετε το δοβλέτι, να πάτε στο Μωριά, που έχει τους αντάρτες, να τους πολεμήσετε»... Η απειλή του δεσπότη έπιασε τόπο. «Εγώ του λέει, ήρθα εδώ γιατί έχω πληροφορίες πως έρχονται καϊκία των γκιαούρηδων στο Βαϊ και κάνουν ανεφοδιασμό»... Του λέει τότε ο Σαμουήλ, βάλε ανθρώπους σου να δούνε και μην τα βάζεις με τιμημένους ανθρώπους. Ο ραγιάς είναι το λουλούδι της βασιλείας.... Τότε έφερε μια γαρουφαλιά στη γλάστρα και ήταν φουντωτή, την έδειξε στον Οσμάν-αγά και του είπε: «Τη βλέπεις αυτή τη γαρουφαλιά, τι όμορφη που είναι; Κόψε τώρα τα λουλούδια της». Ο αγάς τα έκοψε και τότε του λέει ο Σαμουήλ: «Πώς σου φαίνεται τώρα;» κι αυτός απάντησε «δεν είναι καλή». Είπε και ο Σαμουήλ: «Έτσι είναι και το βασίλειο δίχως τον ραγιά». Το σκέφτηκε καλά ο Οσμάν-αγάς και λέει: «Τότε θα στείλω είδηση ναρθούνε όλοι οι αγάδες γύρω να αποφασίσουμε και νάρθεις και του λόγου σου μαζί»... Μαζεύτηκαν όλοι οι αγάδες στη Μάκρη κι έστειλαν ένα καβαλλάρη να πάει να φέρει τον Σαμουήλ. Ο πρωτοπρεσβύτερος είχε αντιρρήσεις. «Μην πας στη Μάκρη δέσποτά μου, τον συμβούλευε, αυτοί θαβάλουν ανθρώπους να σε σκοτώσουν στο δρόμο». Ο Σαμουήλ δεν έκανε πίσω. «Εσύ παπά μου έχεις την παπαδιά και τα παιδιά σου, εγώ δεν έχω, είμαι καλόγερος, ούτε παιδιά έχω, ούτε σκυλιά. Κι αν με σκοτώσουν, ας φύγει ένας καλόγερος ακόμα για το γένος»... Γίνθηκε η συνάντηση στη Μάκρη και τότε οι άλλοι αγάδες το σκέφτηκαν καλύτερα, πως δεν είχαν συμφέρον να «χαλάσουν» τους χριστιανούς. Ένας μάλιστα από αυτούς, ο ανώτερος, έστειλε

διαταγή να τραβηχτούν [να εξοριστούν δηλαδή] οι χριστιανοί έξι ώρες μακριά από τη θάλασσα, να βάλουν φρουρούς να φυλάνε το χωριό [το Λιβίσσι], καθώς και να στέλνουν κάθε μήνα πέντε νοικοκυραίους, ομήρους, για ασφάλεια της συνθήκης, στα Μούγλα («ήταν πέντε κεφάλια Ρουμέϊκα στον τουρβάν») Στο τέλος της διήγησης ο αφηγητής εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Σαμουήλ για τη σωτηρία του Λιβισιού. Αναθυμάται τι χαλασμός έγινε στη Χίο και στο Αϊβαλί και στη Μαγνησία, όπου οι Τούρκοι είχαν αρπάξει τα κορίτσια και τα πουλούσαν στην Κων/πολη ... Και καταλήγει με ένα ξέσπασμα που τον λυτρώνει από το ζόφο αυτών που αφηγήθηκε παραπάνω. «Αλλά κι εμείς οι Έλληνες, λέει» [και τα λέει αυτά στον μεγάλο δάσκαλο, το 1855, αυτός ένας ανώνυμος ραγιάς ακόμα] «τι τους κάναμε τους Τουρκαλάδες, με τη χάρη του Θεού, στη Χιό, στη Μυτιλήνη, στη Σάμο, στην Κω... Κι όπου αλλού πολέμησαν σαν λιοντάρια, ο Διάκος και ο Κολοκοτρώνης ο Νικηταράς, ο Μπότσαρης, και έκαναν τους Τούρκους γης-μαδιάμ, τους πήρε ο διάολος... Έπειτα έβαλαν το χέρι τους και ο Ρούσσος, ο Εγγλέζος και ο Φραντσέζος και τους νίκησαν στο Ναυαρίνο, κι έγινε η Ελλάδα βασίλειο... Δόξα σοι ο Θεός... Κι έχει ο Θεός και για τα μας. Αμήν»...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΧΑΡΤΗ ΤΟΥ ΛΙΖΑΡ (1828) ΡΟΔΟΣ-ΛΥΚΙΑ-ΜΑΚΡΗ-ΛΙΒΙΣΣΙ

Το Καστελόριζο στον Αγώνα του 1821

Το Καστελόριζο περιήλθε στην κυριότητα των Τούρκων το 1522 μ.Χ. και παρέμεινε υπό τον τουρκικό ζυγό μέχρι το 1913. Διοικητικά υπήγετο στη δικαιοδοσία του μπέη της Ρόδου. Αν και υπό τούρκικη κυριαρχία το Καστελόριζο έγινε ορμητήριο Αλγερινών πειρατών, μέχρι που Λάμπρος Κατσώνης [Λειβαδιά 1752- 1805] ως Έλληνας αξιωματικός του Ρωσικού ναυτικού, που οργάνωσε κατά τη διαδρομή της δράσης του στην Ελλάδα πειρατικές εκστρατείες κατά των Οθωμανών, τον καλοκαίρι του 1788 νίκησε τους πειρατές που λυμαίνονταν το Καστελόριζο και τη γύρω περιοχή, απέλασε τους 1200 Τούρκους υπερασπιστές στην απέναντι Μικρασιατική ακτή και απομάκρυνε για ασφάλεια, τους Έλληνες κατοίκους του νησιού στις Νότιες Σποράδες. [Σ. Πασχαλίδης - Αρχαία & Σύγχρονος Λυκία] Προεπαναστατικά πολλοί Καστελλοριζίιοι είχαν μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία και έτσι ήταν απ τους πρώτους που συμμετείχαν στον αγώνα:

Εκ των μνηθέντων στους σκοπούς της Φιλικής Επανάστασης Καστελλοριζιίων ήτο ο πλοίαρχος Πιτσιώνης, αντιπρόσωπος της Φιλικής Εταιρείας εν Καστελλοριζίω, ο ιεροκήρυξ Κουτιάδης, ο ιερέυς Κύριλλος, ο δάσκαλος Κισθήνιος (είχε τη συνήθεια να φορά ως ένδυμα τη φουστανέλλα) και ο Κωσταντίνος Κουρής, διαπρέψας στη ναυμαχία της Σάμου... Πρό της εξεγέρσεως, οι κάτοικοι της νήσου, θέλοντες να έχωσι ελευθέρως τας χείρας, απέστειλλαν δια των πλοίων των, τας οικογενείας των εις Κάρπαθον, Σύμην, Κάσσον και Αμουργόν... Πολλοί των ναυτών του κατετάχθησαν ως πηδαλιούχοι, πυροβοληταί και ναύται, εις τα πλοία του Μιαούλη, Κανάρη, Μπουδούρη, Βώκου, Αποστόλου, τιμηθέντες μετά την λήξιν του αγώνος... [Βαρδαμίδης 1948]

Οι Καστελορίζιοι κατά την επανάσταση του 1821 αν και απολάμβαναν ειδικά προνόμια, και είχαν σύστημα αυτοδιοίκησης τη Δημογεροντία, κατά τον Ιωάννη Μ. Χατζηφώτη: [«Καστελόριζο ο Ακρίτας του Αιγαίου» εκδ. Τρις Αθήνα, 1996], ξεσηκώθηκαν από τους πρώτους. Ας σημειωθεί εδώ ότι σύμφωνα με επίσημη αναφορά του Ιωάννη Καποδίστρια «προς τους Αντιπροσώπους των τριών Συμμάχων Αυλών», ο πληθυσμός του νησιού έφτανε τις 2.500 ψυχές. Από το «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία» πληροφορούμαστε επίσης ότι οι Καστελορίζιοι προσέφεραν στον Αγώνα 39 μπρικογόλετα με 400 ναύτες, καθώς και πολλά μικρότερα πλοία για να χρησιμοποιηθούν ως πυρπολικά. Αλλά και οι ίδιοι ως νησιωτική Κοινότητα κατήρτισαν στολίσκο από ικανό αριθμό πλοίων και περιέπλεαν το νησί, καθώς και τις νότιες ακτές του Αιγαίου προς λαφυραγωγία, αλλά και παρεμπόδιση του ανεφοδιασμού των τουρκικών στρατευμάτων που μάχονταν στην Πελοπόννησο.

Οι Τούρκοι, θέλοντας να παραλύσουν οποιοδήποτε κίνημα, συνέλαβαν 96 προκρίτους Καστελλοριζιούς και τους έστειλαν σιδηροδέσμιους στην Αττάλεια. Οι Καστελλοριζιοί εξόπλισαν πλοία, πήγαν στην Αττάλεια, εξουδετέρωσαν τη φρουρά και τους απελευθέρωσαν δια της βίας. Ακολούθησε καταδίωξη και ναυμαχία στον κόλπο της Αττάλειας, όπου τα πλοία του Καστελορίζου κατέλαβαν δυο πολεμικά τουρκικά πλοία τα οποία λεηλάτησαν. [Βαρδαμίδης 1948]

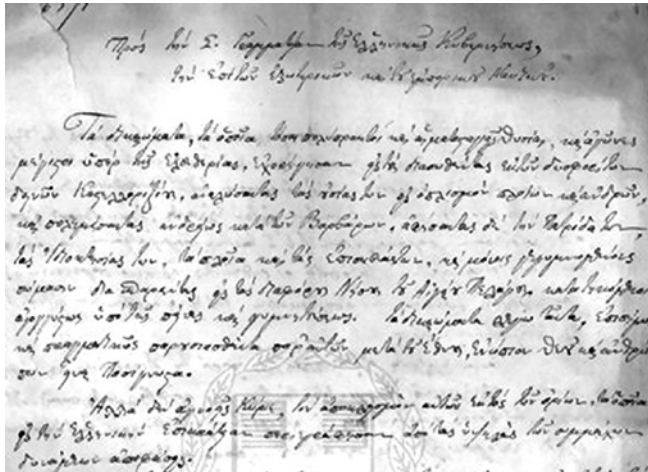
Κατά τη ναυτική επιχείρηση του ελληνικού ναυτικού επίσης, με σκοπό την πυρπόληση του τούρκικου στόλου, που ναυλοχούσε στην Αλεξάνδρεια, το 1825, με πυρπολητές τον Κωνσταντίνο Κανάρη, τον Θεοφάνη Βώκο και τον Μανώλη Μπούτη, υπό την αρχηγία του Μανώλη Τομπάζη, συμμετείχε μοίρα με πλοία από το Καστελόριζο, που έδειξε ιδιαίτερη ικανότητα και ανδρεία. Την ίδια εποχή, έχουμε και μια επιτυχή απόβαση στο τουρκοκρατούμενο νησί, του Παπανικολή. Ενώ κατά τη διακυβέρνηση του Καποδίστρια, το Καστελόριζο

δέχτηκε μια μεγάλη επίθεση αγγλικής ναυτικής μοίρας με σκοπό την εξάρθρωση των ορμητηρίων των πειρατών που λυμαίνονταν την περιοχή. Για την προσφορά των Καστελοριζίων στον κατά θάλασσαν Αγώνα, έχουμε τη μαρτυρία του Παλαιών Πατρών Γερμανού, που περιλαμβάνεται στο έργο του «Απομνημονεύματα τινά της κατά του τυράννου των Ελλήνων Οπλοφορίας και τινών Πολιτικών συμβεβηκότων εν Πελοποννήσω κατά την Πρώτην της Διοικήσεως Περιόδου» [1837], όπου διαβάζουμε:

«Κατά δε την θάλασσαν αφού εξήλθον τα ελληνικά πλοία εις το Αιγαίον Πέλαγος, ύψωσαν την σημαίαν της ελευθερίας αι Κυκλάδες και Σποράδες νήσοι, όσαι δεν είχαν κατοίκους Τούρκους, και προ πάντων η Σάμος, ήτις οδηγουμένη από τον Λυκούργον Λογοθέτην κατόρθωσε μιαν δύναμιν στρατιωτικήν αξιόλογον και με το να πλησιάζει την Ασίαν έκαμεν εφόδους συνεχείς εις τα παράλια της Ασίας και ελεηλάτουν εκείσε τα Τουρκοχώρια και εφόνευν πολλούς και ηχμαλώτιζον και ελάμβανον ικανά λάφυρα.

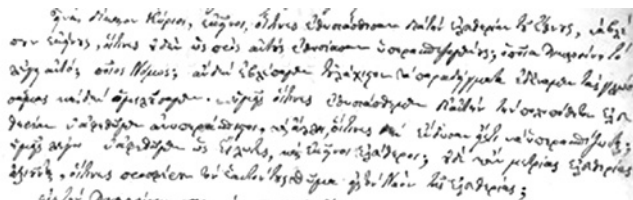
Ομοίως και οι Κασιώται και οι Καστελορίζιοι με τα μικρά των πλοία επροξένησαν φρίκην και τρόμον εις τα παράλια της Συρίας, και πολλά εκ των τουρκικών εμπορικών πλοίων εκυρίευσαν».

Μετά από την επιτυχή απελευθέρωση της Ελλάδας, το πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830 όριζε στα Δωδεκάνησα να ξαναγυρίσουν υπό την Τουρκική κυριαρχία. Η απογοήτευση των Καστελλοριζιων μετά από τόσες αιματηρές θυσίες για την Ελευθερία, αποτυπώνεται συγκινητικά στα παρακάτω αποσπάσματα διαβημάτων διαμαρτυρίας της δημογεροντίας Καστελλορίζου προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, την Ελληνική Κυβέρνηση στο Ναύπλιο και προσωπικά προς το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη το 1832 (Ιστορικό αρχείο ΥΠΕΞ):

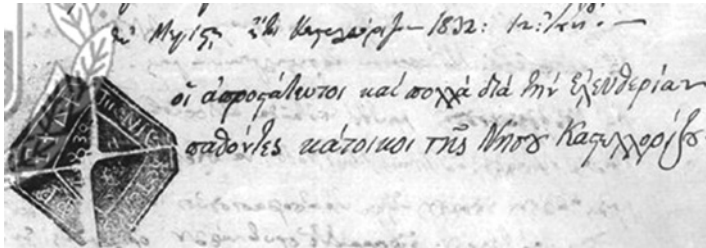
«Τα δικαιώματα τα οποία τόσαι πολύπρακτοι και αιματοσταγείς θυσίες και αγώνες μέγιστοι υπέρ της ελευθερίας, εχορήγησαν εις τους διασωθέντας εκ των δυσφορίτων δεινών Καστελλοριζίους, αναλώσαντας τας θυσίας τον εξοπλισμόν πλοίων και ανδρών και πολεμήσας ανδρείως κατά των Βαρβάρων, αφήσαντας δια την πατρίδα των τας ιδιοκτησίας των τα πλοία και τας επισκευάς των εις μόνοις γεγυμνωθέντες σώμασι δια παρεύτας εις τας διαφόρους νήσους του Αιγαίου Πελάγους, κατατηθόμενοι αγωγγύστως υπό της προς σας γυμνής πίστεως, τα δικαιώματα αξίω ταύτα, επισήμως και πραγματικώς παρουσιασθέντα παρ' αυτών μετά του Έθνους, ενώπιον Θεού και ανθρώπων είναι πασίγνωστα.

Αλλά δεν αγνοείς Κύριε, τον αποκλεισμόν ταύτων εκ των ορίων ταύτων εις τα οποία εις την Ελληνικήν επικράτειαν περιγράφονται από τας υψηλάς των συμμαχικών δυνάμεων αποφάσεις.»

«Είναι δίκαιον Κύριοι, εκείνοι οίτινες εθυσιάσθησαν δια την ελευθερίαν του έθνους, να βλέπουν εκείνους οίτινες ουδέν ως προς αυτούς εθυσιάσαν υπερακτιζομενίους;

Οποία δικαιοσύνη το λέγει αυτό; Ποιός νόμος; Αιδών εβλέπασι ελάχιστοι τα παραδείγματα εδέναμε τας γλώσσας μας και δεν ομιλούσαμε. Υμάς οίτινες εθυσιάσθημεν δια την πολυπόθητην ελευθερίαν να αφεθώμεν ανυπεράσπιστοι ως άλλοι, οίτινες την είδωσαν ώστι να υπερασπίζοντες; Ημάς λέγω να αφεθώμε ως είλωτες και εκείνοι ελεύθεροι; Ουδέ της μετρίας ελευθερίας αξιούνται οίτινες προσφέρουν τον εαυτό τους θύμα εις τον Ναόν της Ελευθερίας;»

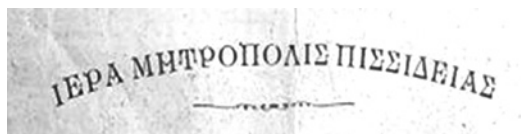

«Εν Μεγίστη Καστελλόριζο 1832, οι απροστάτευτοι και πολλά δια την ελευθερίαν παθόντες κάτοικοι της Νήσου Καστελλορίζου»

Σημείωση: Απολογούμαστε για πιθανά λάθη στην ακριβή μεταγραφή της επιστολής, λόγω του δυσανάγνωστου γραφικού χαρακτήρα. Το μήνυμα όμως είναι ξεκάθαρο!

Το νησί από τότε πολλές φορές βομβαρδίστηκε, κάηκε, λεηλατήθηκε και γενικά καταστράφηκε εντελώς. Με ένα μικρό διάλειμμα αυτοδιοίκησης (1913-15) παρέμεινε υπό τουρκική γαλλική ιταλική γερμανική και αγγλική στρατιωτική κατοχή, μέχρι τις 7 Μαρτίου του 1948, οπότε ενώθηκε επισήμως με την Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων το νησί βομβαρδίζεται και υφίσταται μεγάλες καταστροφές, με αποτέλεσμα το μεγάλο μέρος των κατοίκων του να μεταναστεύσει σε άλλους τόπους, ιδίως στην Αυστραλία.

Δυο ποιήματα αντί επίλογου

Ο ΔΕΠΟΤΗΣ ΠΙΣΙΔΙΑΣ ΣΑΜΟΥΗΛ

(ΠΩΣ ΑΠΟΦΕΥΧΘΗ Η ΣΦΑΓΗ ΣΤΟ ΛΙΒΙΣΙ ΤΟ 1821)

Ρωμέϊκος ο σταυρός και Τούρκικοι ήλοι
το πετραχήλι σου ιερός χιτών
γενναίε μου Δεσπότη Σαμουήλη
Ιερολογίτη των Λιβισιωτών

Του '21 αιμάζοντα τα έτη
τη Μικρασία βάλαν σε σφαγή
και το Λιβίσι του Θεού ντοβλέτι
διέταξαν να σβήσει μιαν αυγή

Μπήκες μπροστά στο Τούρκικο τ' ασκέρι
κρατώντας εν γλαστρί γαρυφαλιά
χαμήλωσε του φόνου το μαχαίρι
μπρος στ' άσπρα αγιασμένα σου μαλλιά

Για κόψε Αγά μου είπες τούτα τ' άνθη
δες άσχημα που μένουν τα κλωνιά
κι ο Αγάς μες τη σκληρή καρδιά του αισθάνθη
πως ο Ρωμιός ειν το άνθος του ντουινιά

Οι Τούρκοι φύγαν κι άφησαν να ζήσει
το είκοσι ένα ο Λιβισιανός
που δεν μπορεί απ τη μνήμη του να σβήσει
το Θαύμα αυτό που ήσουν ικανός

Αείμνηστε Δεσπότη Σαμουήλη
η μνήμη σου αιώνια θα πετά
που σκέπασες με πέπλο από άγια ύλη
το ποίμνιο να σωθεί απ τα ερπετά

Τάσος Κακλαμάνης

Ολοκληρώνουμε την παρούσα έκδοση με ένα ποίημα του μεγάλου Καστελλοριζιού δασκάλου και αγωνιστή Κισθήνιου για το έπος του 1821, όπου μια στροφή του αναφέρεται στη Μάκρη!!!

Το ποίημα διέσωσε ο μεγάλος δάσκαλος, λαογράφος και ιστορικός Αχιλλέας Διαμαντάρας.

[«Από άρθρο Κώστα Τσαλαχούρη, εφημερίδα Ροδιακή 20.03.2021
1821 Σελίδες Ιστορίας: Η ποίηση του Διδασκάλου του Γένους Εμμ.
Κισθήνιου απαθανατίζει το έπος των Καστελλοριζίων. Ο Μεγιστεύς
Εμμ. Ιωαννίδης Κισθήνιος»]

ΕΜ. Ι. ΚΙΣΘΗΝΙΟΥ, ΑΣΜΑ ΚΑΣΤΕΛΛΟΡΙΖΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ 1821-1827:

Ακούσατ' ἄνθρωποι της γης
ἀρχόντες ὅλοι της βουλῆς
ἀξίαν ἀνθραγαθίαν
πατρίδος ιστορίαν

Ὅταν ἄρῃς' ο πόλεμος
καὶ των εχθρῶν ο ὄλεθρος
κι οἱ Καστελλοριζιώται
γενναῖοι πατριώται

Κάμνουν συνέλευσιν κι αὐτοὶ
ἔς της ἐκκλησίας το πλατύ
κι αὐτοὶ νὰ πολέμησουν
τοὺς Τούρκους ν' αφανίσουν

Ἐς τα χῆλια οκτακόσια
εφόρεσαν τα φέσια
εικοσιένα ἔτος
εγένηκεν ο κρότος

**Ο Γιάννης ο Καλαϊντζής
ο ἄγιος ο κεμιντζής⁽²⁾
κρυφά πάγει στη Μάκρη
βοήθειαν φέρνει ἄκρη**

Ο καπιτάν Κυριακός
Καλαϊντζής ἦτον κι αὐτός
βγάζει τοὺς Τούρκους πέρα
τοὺς πήρε τον αἶέρα

Οι Μεγισταῖοι μέλειτουν
καηκελῶριαν συηκροτούν·
βάζουν καὶ καηκελῶρην
Νικόλαον Πιτζόνην

Ο Κήρυκος ἀπ' τα βουνά
φωνάζει τάρμενα⁽³⁾ παλιά
τάξι' ἀρματωλικά
καράβια καὶ καΐκια

Δέκα καράβια τοίμασαν
καὶ το νησί εφύλασσαν
τα τρία που φυλάγουν
ἔς τα Χελιδόνια⁽⁴⁾ πάγουν

Το ἓνα της Σαβαδιανῆς
δεν το ἀπάντησεν κανεὶς
εἶδ' ὅς' ἦλθε νὰ δώσῃ
διά νὰ μὴ χολιώσῃ

Το δεύτερον πολεμικόν
το πλοῖον το συντροφικόν
ἦτο το Διαματάρη
που ἐμοιάζε τον Ἀρη

Το τρίτον το πολεμικόν
το ἀρμαμέντο το φρικτόν
Γιάννη του Μουλδουβάνου
κατὰ του Μουσουλμάνου

Ἐνα καράβι βρίσκουσιν
κ' ευθύς πάνω του τρέχουσιν
στον κόλπο της Αττάλειας
ἀντίκρυ της Ἀλλάγας

Οἱ Σκονδραλίδες δὲν γροικούν
θαρρούσαν πως θε νὰ νικούν
τουφέκια καὶ κανόνια
ἐρρυπταν ἔς τα καράβια

Μα καὶ τα Καστελλοριζιά
χωρὶς ὅπλα καὶ προβεντζιά⁽⁵⁾
πέτρες μαζί καὶ ξύλα
εἰς τοὺς εχθροὺς εστειλᾶν

Βασίλειος ο καπετάν
που λέγε τὰν ἤ ἐπὶ τὰν
τὴν βάρκαν ἀρματώνει
βοήθειαν τοὺς δώνει

Ἡ βάρκα καθὼς ἐφθασε
τον Μουλδουβάνον θύμωσε
κι ἀνοίγει τα φτερά του
πίπτει ἔς ταριστερά του

Ο Κωνσταντῖνος της Κουφῆς
ρεσάλτο κάνει παρευθύς
γυμνός κι ἀμαλλιάρης
εὐρέθῃ καββαλάρης⁽⁶⁾

Ο Βαϊανός ο δυστυχῆς
γλύστρά καὶ πίπτει κατὰ γης
ο Μαύρος με μαχαίρι
ζητεῖ νὰ του τὴν φέρῃ

Ο Κωνσταντῖνος της Κουφῆς
το χέρι του προβάλλ' ευθύς
τὴν μάγαιραν ἀρπάζει
καὶ τον ἀράτην σφαρίζει

Ο πλοίαρχος ὡσάν' πολὺ
Σκονδριάνος ἦταν το σκυλί
ἔς' τὴν θάλασσαν ἐρρίσθη
ἀφ' τοὺς γρακοὺς συντρίφθη

Με του πολέμου τὴν ὁρμὴν
με μιαν φωνὴν με μιαν βοήν
το πλοῖον του βαρβάρου
πῆγε κατὰ ταρτάρου

Ο Ἅγιος Νικόλαος
αὐτός ἦτον ο βοηθός
ο πρὸς Θεόν μεσίτης
προστάτης της Μεγίστης

Επεξηγηματικές σημειώσεις στο ποίημα

1. Αλάγια ή Αλλάγια, πόλη. Ιδρύθηκε από τον Σελτζούκο σουλτάνο Αλαεδδίν στα ερείπια του αρχαίου Κορακησίου Κιλικίας-παραλία του κόλπου της Αττάλειας.
2. Αυτός που είχε το πουγγί, τα χρήματα.
3. Τα όργανα και άλλα εξαρτήματα που έχει το πλεούμενο.
4. Πέντε νησιά, Χελιδονίδες, στην Παμφυλία-Μικρά Ασία.
5. Ξαφνική μεταβολή του νότιου ανέμου σε βόρειο με βροντές και αστραπές.
6. Έτσι το γράφει.
7. Ο Αγγελίδης αναφέρεται στο πρώτο κείμενο. Πήγε στο Καστελλόριζο από τη Σύμη για να μεταφέρει τις επιστολές με διαταγές του Δημητρίου Υψηλάντη.
8. Αυτός που βρίσκεται με ολόκληρη την οικοσκευή.
9. Δεν μεταφράστηκε.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Για την αναφορά του ποιήματος στη Μάκρη, διατηρούμε μια μικρή επιφύλαξη καθώς βορειοανατολικά του Καστελλορίζου και πολύ κοντά του υπάρχουν 2 νησίδες που ονομάζονται ΠΑΝΩ ΜΑΚΡΗ και ΚΑΤΩ ΜΑΚΡΗ και ίσως ο ποιητής εννοεί μια από αυτές. Σε κάθε περίπτωση, τα κοινά Λιβισιού/Μάκρης και Καστελλορίζου είναι πάρα πολλά και από μόνα τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια επόμενη ενδιαφέρουσα έκδοση.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Αρχείο Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών «ΛΥΚΙΑ»

Αρχείο Οικογένειας Παπαπολίτη

Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας [<https://paligenesia.parliament.gr>]

Αρχεία Αγονιστών του 1821 [Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος]

Ιστορικό Αρχείο Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών

Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας [Gallica.bnf.fr]

Βρυώνης Σπύρος: «Η παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία του εξισλαμισμού (11^{ος}-15^{ος} αιώνες)», Εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. 2008

Μιχαήλ Μουσαίος: Χειρόγραφα (Αρχείο Καλλιόπης Μουσαίου στο αρχείο Βασίλη Μουσαίου)

Πασχαλίδης Σάββας: «Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία», από το αρχείο του εγγονού του Κυριάκου Σαράφη, Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών ΛΥΚΙΑ, Εκδόσεις ΕΜΒΡΥΟ 2018

Σαλκιτζόγλου Α. Τάκης: «Η Μικρά Ασία στην Επανάσταση του 1821. Η συμβολή των Μικρασιατών στον εθνικό αγώνα» (εκδ. Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού)

Ανδριώτης Ν.Π.: «Το ιδίωμα του Λιβισιού της Λυκίας», Εκδ. Κ.Μ.Σ. 1961

George Finley: «The Greek revolution pt.1,A.D. 1821-1827»

Ιωάννης Μ. Χατζηφώτης: «Καστελόριζο ο Ακρίτας του Αιγαίου» εκδ. Τρις Αθήνα 1996

Ιωάννης Καποδίστριας: «Προς τους Αντιπροσώπους των Τριών Συμμάχων Αυλών»
[η αναφορά στο βιβλίο ανωτέρω βιβλίο του Ι. Μ. Χατζηφώτη]

Παλαιών Πατρών Γερμανός: «Απομνημονεύματα τινά κατά της του τυράννου των Ελλήνων Οπλοφορίας και τινών Πολιτικών συμβεβηκότων εν Πελοποννήσω κατά την Πρώτην της Διοικήσεως Περίοδον» 1837

Τάκης Ιωαννίδης «ΤΟ ΛΑΒΑΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821 & Η ΣΜΥΡΝΗ» (7-12-07)

Ευάγγελου Ν. Βαρδαμίδου «Ιστορία της νήσου Μεγίστης (Καστελλορίζου)» εκδ Ελληνικά Γράμματα Αλεξάνδρεια 1948

Παντελή Κοντογιάννη «Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β Ρωσσο-τουρκικόν Πόλεμον 1768-1774» Αθήνα 1903

Χρήστου Α. Στασινόπουλου «Λεξικό της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821» Εκδ. Δεδεμάδη, Αθήνα 1979

Απομνημονεύματα Στρατηγού Μακρυγιάννη

Ανδρ.Μάμουκα, «Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος» 1839

Σπυρ. Τρικούπη «Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως» Αθήνα 1888

Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in die Levante von Joseph von Hammer. Mit Kupfern und Karten. Wien bey Carl Schaumburg und Comp. 1811

Διαδικτυακοί σύνδεσμοι

<http://www.pontos-news.gr/article/170318/i-zoi-kai-ergo-toy-savva-papapoliti-diadohoy-toy-plastira-stin-epek>

<https://cosmopoliti.com/politis-family/>

<http://orinidorida.blogspot.com/2017/04/Istoria-tis-oikogenias-lidoriki.html>

<http://kanavosgeanology.blogspot.com/2015/02/1821.html>

Παραρτήματα

Μαρτυρία για 1821 Μιχ. Μουσαίου - βιβλίο Ν.Π ΑΝΔΡΙΩΤΗ:

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

**Πῶς ἰσηκώστηκάσιν οἱ Τουρκαλλάδοι νὰ σβάξουν τοὺς-ἰ-Χριστιανὸς
εἰς τοῦ Λιβίσιν, εἰς τὴν ἠιρίστασιν, εἰς τὰ 1822 ***

Εἰς τὰ χίλια οὐκτακόσια εἰκοσιέναν ἰσηκώστηκάσιν οἱ Μουραϊτῆδοι στοῦμ Μουριάν εἰς τοῦ πόδιν, κατὰ πάνου στοῦν Δούρκουν δούβ βασιλιάν, γιατί 'έν ἀμιοῦραϊνάνσιν νὰ βασταῶζουν πλιὸν εἰς τὰ ζουλούμια κι εἰς τὴν δυραγγίαν δοῦν Δουρκῶν, κι εἶπασιν: «Γιὰ ποῦ θὰ λιφτιρουθοῦμουν, γιὰ ποῦ θὰ χαθοῦμουν ἀφ' τῆς γῆς τοῦ πρόσωπου». Κι ἰσήκωσαν βαῖράκιν καταπάνου στοὺς Τούρκους.

Ἡ Σουλτάν Μαχμούτης ἰστιμάρηγγιν κι ἤταβ βούλοι οἱ Ρουμιέ μαζὶς συφῶγοι εἰς τοῦ κίγημαν γι ἀπουψιάστηκιν βανδοῦ, κι ἰκρέμμασιμ ἡρώτα τοῦμ Πατριάρχην δούγ Γρηγόριουν γι τοὺς Δισπουτάδους εἰς τὴμ ἡόλιν, κι ἰπῆραν γι οἱ Τουρκαλλάδοι πανδοῦ μβοῦγιουν κι ἀγρίεψάσιν, κι ἔθελαν νὰ χαλάσουβ βούλους τοὺς-ἰ-Χριστιανός, κι ἰγύρευγαν ἀφουρμημ μὲ τοῦ παραμικρὸν νὰ τοὺς χαλάσουν γι νὰ γιὰγμαλατίσουν. Τότι οἱ Χριστιανὲ ἰπῆραφ φρόν γι τρόμουγ, γιατί ἦταν πένδι κιφάλλια ρουμέκα στοῦμ βαράν.

Τότι, χάν ἰκρέμμασαν δούμ Πατριάρχην Γρηγόριουν, ἰγένιν Πατριάρχης ἡ δικός μας ἡ Δισπότης Πισσιδεῖας Εὐγένειος, κι ἡ Προτουσούγγελός του ἡ Σαμουήλης ἐγγέγῃ Δισπότης Πισσιδεῖας. Αὐτὸς ἦταν ἄξιους ἄθθρωπους κι τουληηρός, κι ἔξερν Τούρκικα καλά, κι 'έν ἰφουσούνδαν καθέλου τοῦ 'μμά-τιν δου.

Εἰς τὰ χίλια οὐκτακόσια εἰκοσιδυό, ὅταν ἰχάλασαν δούχ Χιὸν γι τ' 'Αἰ-βαλῆ, κι ἔκαψαν δὴν δούρκικην δὴν ἀρμάδαν ἔξ' ἀφ' τοῦχ Χιὸν οἱ 'Ελληνοί, ἰσηκώστηκάσιν γι οἱ δικέ μας οἱ Τουρκαλλάδοι στοῦ πόδιν γαταπάνου στοὺς ἰ-Χριστιανός, κι ἰπῆασιν εἰς τοῦν 'Οσμάν-άν, ποῦταν τότε ἀὰς ἰδῶ, κι εἶπαν δουν: «Ἰμές, ἐφένδημ, φουσούμουστιν δούς Ρουμιός, γιατί' ἐρχονδιν κατκια κουρσάρικα τοῦν τζαβούρηδουν εἰς τοῦ Βαῖν γι δίουν δους οἱ τζαβούρηδοι θρουφήν, κι φουσούμουστιν νὰ μῆμ μᾶς πλακώσουν νὰ μᾶς χαλάσουν». Ἡ 'Οσμάν-άας, ἰκεῖ πῶπεριν νὰ τοὺς καταμαράγει, ἰσηκώστην γι ἦρτιν εἰς τοῦ Λιβίσιν μ' ἔναν ὀλάν Τουρκαλλάδους ἀρματουμένους, γιὰ νὰ σκουτώσουν δούς-ἰ-Χριστιανός κι νὰ κάμουν δού χουριόγ γιάγμα. Τότι εἶδασιν οἱ Χριστιανὲ τοὺς Τουρκαλλάδους μὲ τίς μαχαῖρις, ποῦ συνάουνδαν γι ἰκούγιν-ναν δις μαχαῖρις τουν,

* Ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Μ. Ι. Μουσαίου. Τῇ διήγησιν τὴν κατέγραψε ὁ Μουσαῖος στὰ 1855, ὅπως τὴν ἀκουσε ἀπὸ γέροντας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

κι εἶπαν δα τοὺς Σαμουήλην, πῶτυχιν νά 'ν' ἰδῶ ἱκεῖν τις ἡμέρις. Ἦταν Μάιους μήνας.

Τότι ἔτρεξάσιμ βουλλῆς γυναῖκες εἰς τοῦ Βαῖν γι ἄλλης ἔπιασαν δά βουνά, γιὰ νά κρυφτοῦσιν, κι βούλους ἡ κόσμους ἤρτιν δά πάνου κάτου. Τότι ἤρτιν γι ἡ Δισπότης — ἡ ἱσκή του μαζὶ μ' αὐτὴν — ἡ Σαμουήλης (ποῦ 'ν' ἔτσι Δισπουτάδοι!), κι εἶχιν γριμμάσμενον δού φερμάιν δού στοῦ στήθους του, κι ἤρτιν εἰς τοῦ Στούμβου τὴν μέσην, κι λέει τὸν 'Οσμάν-άαν : « Ἀλάν τεσετζή 'Οσμάν, ποῦ τοὺς πάεις αὐτὸς τοὺς ταγματάκηνδους, κι ἔκαμεις τὸν γόσμον δά πάνου κάτου ; Ἐχεις καμμιάν βρουσταῖν ἀπὸ τοῦ Βασιλέαν νά σβάξεις τοὺς ραγιάδους ; Αὐτὲ πληρώνουσιν διμημένα τοῦ χαράτσιν δουν γι τοῦ κουραμά τουν εἰς τοῦ Βασιλέαν ἄρματα ἔν ἔχουσιν, εἶνιν εἰς τὴν δουλειάν δουν ἀθρόωποι ἡσυχιοι, προυσκυνημένοι. Τί πρόματα εἶν' αὐτά ; Κι ἔφερις αὐτὸς τοὺς ἄρματομένους εἰς τοῦ ρουμέκουν δού χουριόν γι ἱφουρίσις τὸν γόσμον ; Ἀπὸ τοῦ στόμας σου μπαίνου κι ἀφ' τὴν μύτη σου βγαίνου ! Ἀγγοῖζι τὰ μμάτια σου ! Ἀθ θέλτι νά διαφινδέφτι τοῦ Τεβλέτιν, ἀμιτι στοῦ Μουριάν ἡῶχει τοὺς ἀνδράτ-τηδους, κι πουλέμησιτι ».

Ἡ 'Οσμάν-άας εἶπιν δουν : « Καλὸν δού λέει σου, Καρκαπὰς ἐφένδη, ἀμ' οἱ Τούρκοι ἱπῆρασι φρόουν ἀπὸ τοὺς-ἱ-Χριστιανός, γιὰτὶ ἔρχονδιν καίκια τζα-βούρικα στοῦ πιράλλιν, κι δίδουν δα οἱ Χριστιανὲς ξεχρέν, κι φουοῦνδιν νά μὴν δούς πλακώσουν, κι ἤρτα νά ζιτάξου τοῦ πρόμαν ».

Ἡ Σαμουήλης εἶπιν δουν : « Αὐτὰ εἶνιν ἱφτιράδοι. Ἰδῶ καίκια κουρσάρικα τί 'υρεῖν ; Ὅμως, ἀνέχτι ἀπουσίαν, βάλ' τι ἀθρόωπους νά φυλάουν δά πόστα. Ἰσὺ εἰσι ζαπίτης' τοῦ ζαπιτλίκις σου κάμι του στοὺς ἐτεφιζήδους κι βόχι εἰς τοὺς τιμημένους ἀθρόωπους. Ἡ Ραγιὰς εἶνιν δού λουλλούδιν δῆς Βασιλείας ». Τότι ἔφεριν-ἱ-μιὰ μουςτουκαρφιάν βούχιν ἱκεῖ κουνδὰ σὶ μιὰ γάστραν, κι ἡταφ φουνδουτή, κι εἶπιν εἰς τὸν ἄαν : « Θουρὰς τὴν δίτην δῆμ μουςτουκαρφιάν δι ἡμορφῇ εἶνιν ; κόψι τὰ λουλλούδια της ». Κι ἔκοψιν δα, κι εἶπιν : « Πῶς σὶ φαίνιτι τώρα ; Καλὴ εἶνιν ἔτσι » ; Εἶπιν γι ἡ ἄας : « Ἐν εἶνιν γαλή ». Εἶπιν γι ἡ Σαμουήλης : « Ἐτσι εἶνιν γι τοῦ Ἀλ-'Οσμάν Τεβλετί δίχως τοῦ Ραγιάν ».

Τότι ἡ 'Οσμάν-άας ἰδιαλουστὴν, ἰδιαλουστὴν, κι εἶπιν δουν : « Ἰβῶ θά στέλου σαῖν νά φανάξου βούλους τοὺς ἀάδους τοῦ Πεσκεζὲ εἰς τὴν Μάκρην, νᾶρτεις κι τοῦ λόου σου ἱκεῖ νά κάμουμ μεντζιλίσι, νά δοῦμον πῶς θά κάμουμ αὐτὴν τὴν ἀπόθεσιν ». Εἶπιν γι ἡ Σαμουήλης : « Πῆκ ἔτ ». Κι ἔφου ἡ 'Οσμάν-άας μὴ τοὺς Τουρκαλλάδους.

Ὑστερα ἀπὸ πένδ' ἔξη μέρις ἤρτασιν οἱ ἀάδοι στὴν Μάκρην, ἡ Παλτά-τζῆς ἀπὸ τοὺς Σενέν, ἡ Τουρβαλόγλους ἀφ' τοῦ Τουβέρν, ἡ Τζαμουζογλους ἀπὸ τοὺς Σεϊτιλέρηδους, κι ἡ Οὔσειν ἄας, ἡ Ζουμλάσας, κι ἔσταλιν ἕναν γαβαλλάρην, κι ἱφάναξάσιν γι τοῦ Δισπότην, νά πάει στὴν Μάκρην. Τότι ἡ Χατζήποπας εἶπιν δουν : « Δισπότη μου, νά μὴν βᾶεις στὴν Μάκρην, γιὰτὶ ἀμδουρεῖ νά βάλουν ἀθρόωπους νά σὶ σκοτώσουν εἰς τὴν ἱ-στράταν ! » Εἶπιν δουν γι ἡ Σαμουήλης : « Ἰσὺ ἔχεις τὴν βοπαδιά σου κι τὰ πιδιά σου, κι δια-λουᾶσι τα αὐτά. Ἰβῶ εἶμου καλούερους, μὴ πιδιά ἔχου, μὴ σκυλιά. Ἀμ μὴ

σκοιτώσουν, ἄς φύει ἕνας καλούερος ἀκόμη γιὰ τοῦ Γέν-νους. Τοῦ Πατριάρχῃ τοῦ γαῖμαν ἀκόμη 'ἐν ἱζηράθθῃκιν. Χάτι, καημέγι ποπά, ἄμι στοῦ σπιτάκις σου κουνάδὰ στήμ βοπαδιάς σου, κι ἱβὼ πάου μὴ τοῦδ διακούμ μου στήμ Μάκρην, κι 'ἐθ θέλου μαζίμ μου κανέναμ βοπάν».

'Ικεῖ ἱγέγιμ μεντζιλίσιμ μὴ βούλους τοὺς ἀάδους. 'Ἡ Τουβερλόγλους ἡ 'Αλῆ-ἀὰς εἶπιν: «Οἱ Ρουμιέ εἶνιν δῆμιοι ἀθθρῶποι, ἐρχονδιν εἰς τὰ χουριά μου κι γυρίνουν διμημένα. 'Ἰβὼ ἱγγουῶμου γιὰ τοὺς-ἱ-Χριστιανός, ἂν ἐρτουν εἰς τὸν γαζέμ μου». Εἶπιν γι ἡ Παλτάτζῆς κι ἡ Τζαμούζογλους: «'Ετσια ποὺ τὰ λέει ἡ 'Αλῆ-ἀὰς, κι ἱβὼ ἱγγουῶμου, ἂν ἐρτουν εἰς τὸν γαζέμ μου οἱ Ρουμιέ».

'Ἰκεῖ ποὺ μῆλιναν γι ἱκάθουνδαν, νάσ σου κι ἐρχετ' ἕνας Τάταρης μεντζιλίν, πῶσκασιν δρία ἀλούατα στήν-ἱ-στράταν, ὅσουν νά 'ρτ' ἀποὺ τὰ Μόγλα, κι ἐφεριν ἕναφ φερμάγιν, κι ἔγραφιν: «Σακὴν δούρ Ραγιάμ μου!» Τότι ἑκαμάσιμ μα-σπατάν κι ἐστελάσιν εἰς τὰ Μόγλα, κι ἱγλύτωσαν οἱ Χριστιανέ — Θιὸς συγχου-ρέσει τοὺς Σαμουήλην, ἡ ἱρκή του μαζίμ μας!

'Ἡ Μουσελλίμης ἐστελιν βουγιουρουλδου νὰ τραβηχτοῦσιν οἱ Χριστιανέ ἐξη ὥρις μακρὰ ἀποὺ τῆθ θάλασσαν, κι νὰ βάλουν φυλακάτορους νὰ φυλάουν δού χουριόν, κι νὰ στέλλουν οἱ Ρουμιέ κάθα μήναν πένδι ἀθθρῶπους ρεχίμιν εἰς τὰ Μόγλα. Τότι ἤβγαν δὰ σπίτια ὅξου κι ἑκαμάσιμ δυὸ χρόνια εἰς τοῦ Του-βάριν γι εἰς τοὺς Σενέν γι εἰς τοῦ Καλκάγιν γι εἰς τοῦ Ζουμβλί, κι ἐστελλάσιν γι πένδι ἀθθρῶπους εἰς τὰ Μόγλα κάθα μήναν ρεχίμιν, κι ἱπέρασιν ἱκείγῃ ἡ φουρτόνα.

Αἰωγία του ἡ μγήμη τοῦ Σαμουήλη! 'Αγ γέν ἱβρίσκουνδαν ἱκεῖνους ἱδῶ, ἤταχ χαμένουν δού Λιβίσιν. Γιατί κι τοῦχ Χιόν ἔτσι 'ἐν δούν ἑκαμάσιν, κι ἱπώ-ληνναν δὰ κουρίτζα στήμ βόλην, κι ἱτούρκεβγάν δα; Κι εἰς τ' 'Αἰβαλί κι εἰς τῆμ Μαγησιάν γι πανδοῦ! Τί ἱτράβηξιν δού 'Εθνους!

'Αμ γι οἱ 'Ελληνοί, μὴ τῆχ χάρην δού Θεοῦ, 'ἐν ἀπόμενιάσιν ἀποὺ κάτου. 'Εκαμάσιν τέρατα κι σημεῖα. 'Εκαψαν δὴν ἀρμάδαν δὴν δούρκειν εἰς τοῦχ Χιόν, εἰς τῆμ Μυτιλήνην, εἰς τῆς Σάμου, εἰς τὴν Γῶν, ἱπουλέμησιν ἡ Διάκους, ἡ Κουλουκουτρώγης, ἡ Νικηταράς, ἡ Μπότσαρης, σὰλ λιουνδάρια κι ἑκαμάσιν τοὺς Τούρκους τάρματαγάγιν ἱπῆριν δους ἡ διάβολους. 'Υστερα ἐβαλαν δού χέριν δου ἡ Ρούσσους, ἡ ἱγγλέζους, κι ἡ Φραντζέζους, κι ἑκαψαν δὴν ἀρμάδαν δού 'ἱμρατῖμ-Πασᾶ, κι ἱγίχσιν γι ἡ Ρούσσους τὸν Δούρκουν εἰς τὴν 'Ετρενέν, κι ἱγέγγῃ ἡ 'Ελλάδα βασίλειον ἑλληγικόν. Δόξα σοι ἡ Θεός! 'Εχει ἡ Θεὸς κι γιὰ τὰ μᾶς. 'Αμήν.

Μαρτυρία για 1821 Μιχ. Μουσαίου - Πρωτότυπο

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Το Σμυρνέικο λάβαρο της επανάστασης του 21 στο εξώφυλλο

Πρόκειται για το παραπέτασμα (κουρτίνα) της Ωραίας Πύλης στο τέμπλο του ιστορικού ναού της Μονής Αγίας Λαύρας, το επονομαζόμενο «λάβαρο της Επανάστασης του 1821». Σύμφωνα με ελληνικές μαρτυρίες και με φιλελληνικά δημοσιεύματα ευρωπαϊκών εντύπων, στις 25 Μαρτίου 1821 ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψωσε στην Αγία Λαύρα το λάβαρο της Μονής, όρκισε σ' αυτό τα παλικάρια και βροντοφώναξε το σύνθημα «Ελευθερία ή Θάνατος».

Σύμφωνα λοιπόν με το αρχείο της Μονής Αγίας Λαύρας (κώδιξ 1703) το Λάβαρο αποτελούσε προσφορά των Ελλήνων της Σμύρνης κατά τα τέλη του 16ου αιώνα. Η παράσταση του λαβάρου αποδίδει την Κοίμηση της Θεοτόκου –μνήμη της οποίας τιμά η Μονή- και είναι επίμηκες ορθογώνιο (1,20 μήκος και 0,95 πλάτος) με μεταξωτά κρόσσια και διανθισμένο από πολύτιμα υλικά! Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι στα τέλη του 16^{ου} αιώνα μοναχοί από τη Αγία Λαύρα έφτασαν στη Σμύρνη για να ζητήσουν οικονομική βοήθεια από την εκεί ορθόδοξη κοινότητα. Εκτός από τους εύπορους Σμυρναίους κινητοποιήθηκαν και οι κοπέλες της πόλης, που προσφέρθηκαν να φιλοτεχνήσουν ένα έργο μοναδικό: Την παράσταση της «Κοίμησης της Θεοτόκου», τη μνήμη της οποίας τιμούσε και τιμά η Μονή. Στο κέντρο εικονίζεται η Παναγία σε οριζόντια θέση. Πάνω από τη νεκρική κλίνη ο Χριστός κρατά στα χέρια του σπαργανωμένο βρέφος, που συμβολίζει την ψυχή της Θεοτόκου. Τη σκηνή περιβάλλουν μορφές αγίων και στο επάνω μέρος της εικόνας εικονίζονται άγγελοι που υποδέχονται την ψυχή της Παναγίας. Οι μορφές κεντήθηκαν με χρυσόνημα (κλωστή στριμμένη με χρυσό και ασημένιο σύρμα), ενώ

μαργαριτάρια σχημάτισαν το φωτοστέφανο της Θεοτόκου και διακόσμησαν τις κάθετες πλευρές του υφάσματος. Το κέντημα επικολλήθηκε σε εκλεκτό δαμασκό ύφασμα, χρώματος βαθέος πορφυρού, στο κάτω μέρος του οποίου τοποθετήθηκαν χρυσοκέντητα κρόσια με διπλή σειρά μαργαριταριών.

Το χρονικό της δημιουργίας του λαβάρου και οι περιπέτειές του:

Η όλη σύνθεση είναι φιλοτεχνημένη με έμπνευση, μεγάλη επιμέλεια και βαθύ θρησκευτικό αίσθημα. Υποδηλώνει όμως και την υψηλή τέχνη των δημιουργών του έργου και αποτελεί ένδειξη οικονομική ευρωστίας. Το έργο ανέλαβε η κεντήστρα Χρύσω με βοηθούς της έναν αγιογράφο και οκτώ κόρες αριστοκρατικών οικογενειών της Σμύρνης. Κατά το τυπικό της παράδοσης που απαιτούσε η τέχνη τους, οι κεντήστρες άναβαν το καντήλι στο εικονοστάσι και κατά τη διάρκεια του κεντήματος έψελναν συνεχώς τροπάρια. Όταν τελείωναν το έργο τους, το θυμιάτιζαν. Λόγω των δυσκολιών της πολυπρόσωπης παράστασης και της περίτεχνης σύνθεσης η εργασία κράτησε τρεις ολόκληρους μήνες. Στην εν λόγω επιχείρηση, κάθε κοπέλα ανέλαβε να κεντίσει ένα τμήμα, αφού ήταν πολύ δύσκολο στην εκτέλεση του, διότι περιελάμβανε τα πρόσωπα, άνω των πενήκοντα Αγίων και Αγγέλων. Το κέντημα απαιτούσε σφιχτή βελονιά και κλωστή στριμμένη με μάλαμα και ασήμι. Όταν ολοκληρώθηκε, μετά από τρεις μήνες, το κόλλησαν προσεκτικά, σε ένα εκλεκτής υφής ύφασμα, κλαδωτό δαμασκό, χρώματος βαθέος πορφυρού. Το φωτοστέφανο της Κοιμουμένης Παναγίας, ομού και ολόκληρο το μήκος του κεντήματος, στολίστηκαν με μαργαριτάρια, προσφορά των κοριτσιών, από τα μεταξωτά κορδόνια, που συγκρατούσαν τα μακριά μαλλιά τους. Στο κάτω μέρος του, τοποθετήθηκαν κρεμαστά, χρυσοκέντητα κρόσια. Τέλος κρεμάστηκε σε κοντάρι, από καλοδουλεμένο ακριβό ξύλο, την κορυφή του οποίου κοσμούσε πλουμιστός σταυρός. Το θαυμαστό λάβαρο ήταν έτοιμο!

Όταν το λάβαρο ολοκληρώθηκε, μεταφέρθηκε στην εκκλησία όπου το ευλόγησε ο ιερέας και επαίνεσε τις Σμυρναίες κοπέλες για την πίστη και την αφοσίωσή τους. Σαράντα ημέρες έμεινε στο Ιερό του Ναού και μετά παραδόθηκε στους μοναχούς, σε επίσημη τελετή, για να εκπληρώσει το πεπρωμένο του στη γη της Αχαΐας.

Το λάβαρο μεταφέρθηκε από το παλαιό στο νέο μοναστήρι το έτος 1735 και ο ηγούμενος Τιμόθεος το τοποθέτησε στην Ωραία πύλη του Ιερού για να το θαυμάζουν όλοι οι εκκλησιαζόμενοι. Όμως το πέρασμα των χρόνων, οι κλιματολογικές συνθήκες και οι καπνοί από τα κεριά είχαν προκαλέσει αλλοιώσεις στο ιερό κειμήλιο. Έτσι στα μέσα του 18^{ου} αιώνα πήρε ξανά το δρόμο για την **Ιωνία**. Οι έμπειρες κεντήστρες της Σμύρνης αποκατέστησαν τις φθορές με τέτοιο θαυμαστό τρόπο, ώστε, λέγεται, το λάβαρο έδειχνε καλύτερο από την αρχική του μορφή.

Το ιερό λάβαρο πολλές φορές έγινε βορά λεηλασιών. Το 1772 καταγράφεται η πρώτη υφαρπαγή του στην Μολδοβλαχία. Οι μοναχοί της μονής με την αρωγή του Πατριαρχείου και μοναχών της Μολδοβλαχίας το εξαγόρασαν με την ανταλλαγή άλλων κειμηλίων της μονής. Το 1780 αντίστοιχο περιστατικό με τη μεταφορά του αυτήν τη φορά στην Ήπειρο. Το 1826 και κατά την πυρπόληση του μοναστηριού από τον Ιμπραήμ το λάβαρο διεσώθη τελευταία στιγμή χάριν των μοναχών Αθανασίου και Δανιήλ οι οποίοι το μετέφεραν στο νησί Κάμηλο της Ιθάκης. Με το ξέσπασμα της Επανάστασης το λάβαρο χρησιμοποιήθηκε για να εμπνεύσει ενθουσιασμό στους αγωνιστές και να διασαλπίσει το ιερό και δίκαιο του Αγώνα. Έτσι έγινε η πρώτη **πολεμική σημαία** των επαναστατών. Το κρατούσαν στην πολιορκία των Καλαβρύτων κι εκεί δέχτηκε τουρκικό βόλι, σημάδι που είναι εμφανές στο κεφάλι του αριστερού αγγέλου της εικόνας.

Το 1844 με δημοσίευμα της εφημερίδας «ΚΑΙΡΟΙ», αμφισβητήθηκε το λάβαρο και ανέφερε πως το λάβαρο της ορκωμοσίας ήταν η σημαία των Κερπενιτών (αγωνιστές της Κερπινής Καλαβρύτων) -αμφισβητήθηκε προς αποφυγή παρεξηγήσεων το λάβαρο που χρησιμοποιήθηκε και όχι το γεγονός της επανάστασης. Με αφορμή του συγκεκριμένου δημοσιεύματος και προς αποκατάσταση της αλήθειας ξεκίνησε έρευνα και αναζητήθηκαν πρώτα απ' όλα οι μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων που βρίσκονταν ακόμα εν ζωή. Οι μάρτυρες που κατεγράφησαν και πιστοποίησαν το γεγονός της χρησιμοποίησης του Λαβάρου της Αγίας Λάυρας ως επαναστατικής σημαίας, αλλά και του γεγονότος της επανάστασης της 21ης Μαρτίου 1821 είναι σύμφωνα με τα αρχεία της Μονής οι:

Αντιστράτηγος Β. Πετιμεζάς, Σπύρος Καρασπύρος, Μπολιαρίτης, Σταμάτης Μποτιώνης, Καλλιμάνης εκ Σαββανών, Θεοδ. Ανδρικόπουλος, Π. Κασκανδραμής, Π. Θεοδωρόπουλος από του Φίλια, Πρόκριτος Κ. Παπαδαίος από Μαζέικα, Γιαννάκης Λαμπρόπουλος εκ Παγκρατίου, Αν Παπανικολάου, Απ. Παναγόπουλου εκ Βυσωκάς, ο τότε (1821) διάκονος του Π. Π. Γερμανού και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Θεόφιλος Βλαχοπαπαδόπουλος, ο Αλεξ. Δεσποτόπουλος από το Αίγιο ο οποίος εκφώνησε τον πανηγυρικό της ημέρας 25η Μαρτίου 1881 και συγκινημένος θυμήθηκε την ιστορική εκείνη ώρα αφού και ο ίδιος είχε ορκισθεί. Μαρτυρεί όμως και το ίδιο το λάβαρο που φέρει τούρκικο βόλι κατά την επίθεση στα Καλάβρυτα (21/3/1821) και είναι εμφανέστατο ακριβώς στο κεφάλι του αριστερού Αγγέλου της εικόνας του.

Το πολύτιμο αυτό ιστορικό κειμήλιο συντηρήθηκε για τελευταία φορά το 1993 και έκτοτε φυλάσσεται στο φυσικό του χώρο σε ιδική προθήκη και αποτελεί το ιστορικότερο κειμήλιο της μονής.

(Στη Μονή διασώζεται κι ένα άλλο τεκμήριο της μικρασιατικής χρυσοκεντητικής: Ο **επιτάφιος** που κεντήθηκε στη Σμύρνη το 1754 από την Ελληνίδα Κασσιανή.)

Τάσος Κακλαμάνης (Χημικός Μηχανικός - Ερευνητής - Αθήνα)
Εύα Αχλάδη (Τουρκολόγος-Ερευνήτρια - Αρχι-Βιβλιοθηκονόμος
Σισμανόγλειου Βιβλιοθήκης Κωνσταντινούπολης)
Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών «ΛΥΚΙΑ»
Σαμπούντος 6, Αιγάλεω 12242, Τηλ +30 6977 841099
Mail: kaklamanist@yahoo.gr και lyciagreece@gmail.com,
Facebook: Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών «Λυκία» - Society of
Historical Research "Lycia"
Site: www.lycia.gr

